

ŽODŽIO LAISVĖ IR JOS RIBŲ KAITA PER DU ATKURTOS NEPRIKLAUSOMYBĖS DEŠIMTMEČIUS

Algimantas Šindeikis

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto
Konstitucinės ir administracinės teisės institutas
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 262 6813

Elektroninis paštas: advokatas@sindeikis.lt, algimantas.sindeikis@veidas.lt

Pateikta 2013 m. rugpjūčio 15 d., parengta spausdinti 2013 m. rugsėjo 20 d.

doi:10.13165/JUR-13-20-3-09

***Anotacija.** Straipsnyje analizuojami per paskutinius du dešimtmečius suformuluoti konstitucinės saviraiškos laisvės apsaugos ir šios teisės ribojimo ypatumai konstitucinėje jurisprudencijoje, ordinarinėje teisėje, Lietuvos bendrųjų teismų sprendimuose. Daroma išvada, kad Lietuvos žiniasklaidos teisės sparčiai konverguoja bendros europinės žodžio laisvės apsaugos ir jos ribų standarto link. Pateikiami Lietuvos bendrųjų teismų sprendimų precedentai ir jų argumentacijos analogija Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau – EŽTT) jurisprudencijai. Aptariama saviraiškos laisvės ir kitų konstitucinių teisių kolizijų sprendimai ikiteisminėse institucijose – Žurnalistų etikos inspektoriatų tarnyboje, Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijoje. Daroma prielaida, kad saviraiškos laisvės ir kitų konstitucinių teisių kolizijų sprendimai tiek ikiteisminio nagrinėjimo institucijose, tiek Lietuvos bendrųjų teismų sprendimuose su nedidelėmis išimtimis ir išlygomis atitinka bendrąją Europos žmogaus teisių apsaugos standartą, įtvirtintą Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje (toliau – Konvencija). Saviraiškos laisvės gynimo ir ribojimo bylose Lietuvos bendrųjų teismų argumentacijoje naudojami privataus ir viešojo asmens, nuomonės ir faktų atskyrimo, politinių debatų ypatingos apsaugos, žurnalistinio sąžiningumo laikantis žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso, viešojo intereso nustatymo informuoti visuomenę apie svarbius*

demokratinei valstybei įvykius ir procesus testai yra analogiški naudojamiems EŽTT jurisprudencijoje. Straipsnyje pateikiama analizė, kaip žodžio laisvės ribojimai kito Lietuvos ordinarinėje – civilinėje, baudžiamojoje ir administracinėje, teisėje, kaip ordinarinė teisė buvo veikiamą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – KT) jurisprudencijos. Apžvelgiama teisinė diskusija dėl saviraiškos laisvės ribojimo baudžiamosios teisės priemonėmis dekriminalizavimo problematika.

Reikšminiai žodžiai: žiniasklaidos teisė, saviraiškos laisvė, žodžio laisvė, privatus gyvenimas, asmens garbė ir orumas, viešieji asmenys, nuomonė, duomenys, šmeižimas, įžeidimas, neapykantos kurstymas, pliuralizmas, saviraiškos laisvės konstitucinė jurisprudencija.

Įvadas

Lietuvos valstybė po nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 d. sugrįžusi į laisvų, demokratiškų valstybių šeimą, pasirinko pliuralistinės demokratijos kelią, kurį teisiškai įtvirtino savo 1992 m. spalio 25 d. visuotiniame referendume priimtoje Konstitucijoje¹. Pliuralistinė demokratija nėra įmanoma be realiai įgyvendinamos žodžio laisvės. Analizuojant, kaip jaunos Lietuvos Respublikos Konstitucijos (toliau – Konstitucijos) 25 straipsnyje įtvirtinta saviraiškos laisvė buvo ginama ir ribojama KT, bendrųjų teismų jurisprudencijoje, ikiteisminėse žurnalistų ir leidėjų savivaldos institucijose, galima įvertinti, kaip iš totalitarinio režimo išsivadavusi Lietuvos valstybė per daugiau nei du nepriklausomos Lietuvos valstybės gyvavimo dešimtmečius diegė savo viešojoje erdvėje, politiniuose debatuose per kelis šimtmečius Vakarų demokratijose susiformavusius žodžio laisvės ir jos ribų nustatymo teisinius standartus. Konstitucijoje įtvirtintą saviraiškos laisvę savo jurisprudencijoje interpretavo KT, įstatymo leidėjas konstitucines normas ir KT jurisprudenciją įgyvendino ordinarinėje teisėje. Lietuvos bendrosios praktikos teismai, saistomi ne tik Konstitucijos, KT jurisprudencijos, ordinarinių įstatymų, bet ir Lietuvos Respublikos tarptautinių įsipareigojimų sprendžiant visuomenėje iškilusias žodžio laisvės ir kitų konstitucinių vertybių kolizijas, nustatinėjo žodžio laisvės ribas *ad hoc*. Šiame moksliniame straipsnyje yra apibendrinami tyrimo rezultatai, kaip kito žodžio laisvės ir kitų konstitucinių vertybių pusiausvyros nustatymo KT, ordinarinių teismų jurisprudencijoje bei žurnalistų ir leidėjų savivaldos ir savireguliacijos institucijų veikloje. Pagrindinė tyrimo hipotezė yra tvirtinimas, kad visas šis žodžio laisvės ir jos ribų nustatymo procesas vyko nuosekliai Lietuvos ordinarinę teisę ir teismų jurisprudenciją artinant prie bendrosios europinės žodžio laisvės ir jos ribų teisi-

1 Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 str.: „Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai. Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Pilietytis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį.“

nės sampratos, suformuluotos EŽTT jurisprudencijoje. Konvencijoje ir EŽTT jurisprudencijoje įtvirtintas žodžio laisvės² ir jų ribų nustatymo standartas nuo pat Konvencijos ratifikavimo pradžios tiesiogiai turėjo įtakos tiek LR konstitucinei, tiek bendrųjų teismų jurisprudencijai. Tyrimo išvadose konstatuojama, kad Europos Tarybos politinė misija – demokratijos įtvirtinimas ir jos plėtra, Lietuvos valstybėje buvo įgyvendinta pasitelkiant Strasbūro Žmogaus Teisių Teismo jurisprudenciją taikant Konvencijos 10 straipsnį³ Konstitucijos ir Konvencijos straipsnių turinio teisinė analogija buvo konstatuota KT nutarime prieš ratifikuojant Konvenciją Lietuvos Respublikos Seime⁴.

Pliuralistinės demokratijos egzistavimas yra susijęs ne tik su asmens saviraiškos laisvės tinkamu įgyvendinimu ir užtikrinimu, bet ir su neišvengiamomis šios konstitucinės laisvės ribų nustatymo problemomis. Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtinta asmens saviraiškos laisvė, asmens teisė turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas kartu įtvirtinat ir saviraiškos laisvės konstitucines ribas, kurios yra nustatomos tik įstatymu, numatant, kad laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Šios konstitucinės normos, įtvirtinančios ir ribojančios žodžio laisvę, buvo įgyvendintos Lietuvos Respublikos ordinarinėje teisėje – Civiliniame, Baudžiamajame, Administraciniame kodeksuose, daugelyje *lex specialis*⁵.

Nepriklausomos, liberalios demokratijos, pliuralistinės Lietuvos valstybės kūrimas susidūrė ne tik su jauna, demokratijos keliu žengiančia valstybe būdingais iššūkiais – laisvos spaudos, komercinės televizijos ir radijo atsiradimu, bet ir su šiuolaikinių informacinių technologijų beribiu vystymusi ir klestėjimu interneto erdvėje, kurio lygiateise dalimi tapo ir technologiškai nuo senųjų demokratijų neatsiliekanči Lietuva. Jokia demokratinė visuomenė negali egzistuoti be laisvo apsigkeitimo informacija ir idėjomis. Joks politinis sprendimas nėra demokratiškai legitimus, jei jis nėra priimtas laisvai ir tinkamai informuoto rinkėjo. Informacinių technologijų laikmetyje asmens privatus gyvenimas, garbė ir orumas, juridinių asmenų dalykinė reputacija tapo tvirta valiuta, kuria

2 Teisinės sąvokos „žodžio laisvė“ ir „saviraiškos laisvė“ šiame straipsnyje vartojamos kaip sinonimai, nors tam tikrais atvejais gali turėti ir skirtingą teisinį turinį.

3 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija 10 str.: „1. Kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų. Šis straipsnis neturi trukdyti valstybėms kelti reikalavimą licenzuoti radijo, televizijos ar kino įstaigas. 2. Naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai susiję su pareigomis bei atsakomybe, gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti.“

4 LR KT išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 9-199.

5 Prie Konstitucinės saviraiškos laisvės įgyvendinimo *lex specialis* gali būti priskirti: Visuomenės informavimo įstatymas, Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymas, Valstybės ir tarnybos paslapčių įstatymas, Teisės gauti informaciją iš valstybės ir savivaldybių įstaigų įstatymas, Reklamos įstatymas ir kt.

yra naudojamosi siekiant ne tik pliuralistinės demokratijos tikslo – visuomenės informavimo apie svarbius, viešąjį interesą sudarančius bendruomenių reikalus, bet ir nesąžiningos politinės, idėjų, verslo konkurencijos įrankis siekiant politinių rinkimų metu, formuojant visuomenės nuomonę svarbiais demokratinei valstybei klausimais, prekių ir paslaugų rinkoje užsitikrinti sau geresnę padėtį kompromituojant konkurentus ar priešininkus tiek laisvai skleidžiamų politinių, visuomeninių idėjų rinkoje, tiek globalioje paslaugų ir prekių rinkoje. Pliuralistinėje demokratijoje laisvai skleidžiama ne tik laisva ir vertinga informacija, kuri atlieka esminę demokratijos apsaugos funkciją, bet ir tokia informacija, kuri yra skirta pasiekti trokštamų (tiek legalių, tiek nelegalių) tikslų, taikant nelegalius viešojo diskurso, visuomenės informavimo būdus, peržengiant konstitucinės saviraiškos laisvės ribas.

2009 m. pasauliui žengiant į šv. Kalėdų laikotarpį popiežius Benediktas XVI ištarė tokius žodžius: „Kasdien laikraščiai, televizija ir radijas skelbia, kartoja ir sutirština blogas naujienas, tad priprantame prie didžiausių baisybių, esame jų pripildomi ir tam tikra prasme apnuodijami jomis, nes neigiamas poveikis niekada iki galo nepanaikinamas, o kasdien kaupiasi. Jis slepia širdį ir juodina mintis <...>. Mieste gyvena ir bando išgyventi nematomi žmonės, kurie retsykliais pakliūva į laikraščių antraštes ar televizijos žinias ir yra išsunkiami iki paskutinio lašo, kol tik naudinga apie juos rašyti ir juos rodyti. Tai iškrypęs mechanizmas, kuriam, deja, atsispiria tik nedaugelis. Miestas iš pradžių juos slepia, po to išstato visiems apžiūrėti, negailestingai ir su apsimestiniu gailėsčiu. O kiekviename žmoguje tveria troškimas būti laikomam žmogumi, šventa esybė, nes kiekviena žmonių istorija yra šventa ir reikalauja nuoširdžiausios pagarbos.“⁶ Šie Romos popiežiaus nurodyti moderniojo pasaulio piliečiui tenkantys iššūkiai veikia ir Lietuvos piliečių kasdienį gyvenimą modernioje informacinėje aplinkoje. Vertinant Lietuvos viešojoje erdvėje pasirodančios informacijos poveikį ir atsakomybę tenka vertinti, ar šia informacija yra siekiama informuoti ir parodyti tikrovę tokią, kokia ji yra, ir suteikti bendram demokratizacijos procesui būtiną informacinį lauką, ar tai informacija, kuria mėgaujamosi, flirtuojama, maitinama sensacijų dopingu, manipuliuojant didelės dalies visuomenės priklausomybe nuo nesibaigiančio informacinio srauto.

Šio straipsnio tikslas yra nustatyti, kaip kito Lietuvos Respublikos žodžio laisvės ir jos ribų teisinis reguliavimas ir kaip jis konverguoja link bendraeuropinio žodžio laisvės ir jų ribų nustatymo teisinio standarto. Tiriama Lietuvos teismų jurisprudencija, ikiteisminių žurnalistų ir leidėjų savireguliacijos institucijų sprendimai juos *ad hoc* lyginant su Konvencijos 10 straipsniu ir EŽTT jurisprudencija.

1. Žodžio laisvės konstitucinė jurisprudencija

KT tenka ypatingas vaidmuo savo nutarimuose „įstatymo leidėjo sukurtą įstatymo normą vertinti atsižvelgiant į plačią konstitucinių vertybių panoramą, t. y. į Konstituci-

6 Benedict XVI. „Act of Veneration to the Blessed Virgin Mary on the occasion of the Feast of the Immaculate Conception. 8 December 2009“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-05-04]. <http://www.vatican.va:80/holy_father/benedict_xvi/speeches/2009/december/documents/hf_ben-xvi_spe_20091208_immacolata_en.html>.

jos vientisumo principą⁷. Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtintos saviraiškos laisvės teisinio turinio nustatymo misiją teko įgyvendinti KT. Sisteminiis Konstitucijos aiškinimas saugant saviraiškos laisvę ir jos ribas buvo atskleistas keliose dešimtyse KT nagrinėtų bylų. Šioje straipsnio dalyje apžvelgiamos tik reikšmingiausios.

KT 2000 m. birželio 13 d. nutarime⁸ pasisakė dėl Konstitucijos 25, 26, 27 ir 28 straipsnių sisteminio aiškinimo. Konstitucijos 26 straipsnis savo turiniu yra susijęs su Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtinta įsitikinimų bei jų raiškos laisve, su Konstitucijos 27 ir 28 straipsniuose nustatytais bendraisiais naudojimosi asmens teisėmis ir laisvėmis ribojimo kriterijais. Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė demokratinėse teisinėse valstybėse pripažįstama platesnės žmogaus laisvės turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti konkretesne išraiška. Pagal KT jurisprudenciją įsitikinimai yra talpi, įvairialypė konstitucinė sąvoka, apimanti politinius, ekonominius įsitikinimus, religinius jausmus, kultūrines nuostatas, etines, estetines ir įvairias kitokias pažiūras. Laisvė turėti įsitikinimus reiškia, kad žmogus yra laisvas pats formuoti savo įsitikinimus, pasirinkti pasaulėžiūros vertybes, jis ginamas nuo bet kokios prievartos, jo pažiūrų negalima kontroliuoti. Valstybės institucijų pareiga – užtikrinti ir ginti šią asmens laisvę. Įsitikinimų turinys – žmogaus privatus reikalas. Nuo laisvės turėti įsitikinimus neatsiejama teisė juos laisvai reikšti. Įsitikinimų raiškos laisvė – tai galimybė savo mintis, pažiūras, įsitikinimus netrukdomai reikšti žodžiu, raštu, ženklais, kitokiais informacijos perdavimo būdais ir priemonėmis. Kartu įsitikinimų raiškos laisvė apima laisvę neatskleisti savo įsitikinimų ir nebūti verčiamam juos atskleisti. Įsitikinimų bei jų raiškos laisvė įtvirtina ideologinį, kultūrinį ir politinį pliuralizmą. Jokios pažiūros ar ideologija negali būti paskelbtos privalomomis ir primestos individui – laisvai savo pažiūras formuojančiam ir reiškiančiam asmeniui, atviros demokratinės pilietinės visuomenės nariui. KT jurisprudencijoje tai apibrėžiama kaip prigimtinė žmogaus laisvė. Valstybė turi būti neutrali įsitikinimų atžvilgiu, ji neturi teisės nustatyti kokią nors privalomą pažiūrų sistemą. Laisvė turėti įsitikinimus apskritai negali būti ribojama, o laisvę reikšti įsitikinimus galima riboti tik įstatymo nustatyta tvarka ir tik tada, kai yra būtina apsaugoti Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje nurodytas vertybes: žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę, ginti konstitucinę santvarką. Įsitikinimų raiškos laisvę taip pat galima laikinai apriboti įvedus karo ar nepaprastąją padėtį (Konstitucijos 145 str.). Asmens teisės ar laisvės ribojimo pagrindumas demokratinėje visuomenėje gali būti vertinamas sveiko proto ir akivaizdžios būtinybės kriterijais, jis turi atitikti teisingumo sampratą ir reikalavimus bei Konstitucijoje nustatytas atitinkamos teisės ar laisvės ribojimo galimybes bei sąlygas⁹.

7 Žilys, J. *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001, p. 148.

8 LR KT 2000 m. birželio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 49-1424.

9 LR KT 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 15-314.

KT doktrinoje įtvirtinta nuostata, kad konstitucinė laisvė nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas yra vienas iš atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, demokratinės valstybės pagrindų. Ši laisvė – svarbi įvairių Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo prielaida, kadangi asmuo gali visavertiškai įgyvendinti daugelį savo konstitucinių teisių ir laisvių tik turėdamas laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją. Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti tinkamai informuotai¹⁰. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau LAT) savo jurisprudencijoje sukonkretina šią doktriną nurodydamas, kad teisė į garbę ir orumą – tai asmens teisė reikalauti, kad viešoji nuomonė apie jį būtų formuojama žinių, atitinkančių tikruosius jo poelgius, pagrindų ir moralinis vertinimas atitiktų tai, kaip jis tikrovėje vykdo įstatymų, bendražmogiškos moralės normų reikalavimus¹¹.

Tiek KT doktrina, tiek EŽTT bei Lietuvos ordinarinių teismų jurisprudencija pripažįsta ypatingą žodžio laisvės svarbą. Žiniasklaida pateikia plačią informaciją apie politines problemas, kurios sudaro viešąjį interesą. Taip saugomas visuomenės narių teisinis gėris turėti plačias galimybes suvokti ir ginti savo asmeninius bei viešuosius interesus.

KT yra ne kartą konstatavęs, kad Konstitucija sudaro darnią normų ir principų sistemą, todėl negalima aiškinant vieną Konstitucijos principą ir normą paneigti kitų principų ir normų esmę. Paneigus vieną ar kitą Konstitucijoje įtvirtintą principą, būtų pažeista konstitucinių principų pusiausvyra, iškreipta konstitucinio reguliavimo esmė. Konstitucija aiškintina remiantis tik ja pačia, jos pačios logika, jos normų ir principų sąryšiais ir sąveika, konstituciniu visuminiu reguliavimu. Konstitucijos normų ir principų, konstitucinio reguliavimo turinio negalima aiškinti remiantis įstatymais ar kitais teisės aktais, neva konkretizuojančiais Konstituciją, nes taip būtų paneigta Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje¹².

-
- 10 LR KT 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 104-4675.
- 11 LAT apžvalga „Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7 str., 7¹ str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-12-06]. <http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26783>.
- 12 Sinkevičius, V. *Konstitucijos interpretavimo principai ir ribos*. 2008 m. rugsėjo 10–11 d. Vilniuje vykusios Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo teisėjų XII konferencijos pranešimas. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-02-25]. <<http://www.lrkt.lt/PKonferencijosse/17.pdf>>. Remiamasi Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimu „Dėl Lietuvos Respublikos Valstybės politikų, teisėjų ir Valstybės pareigūnų darbo apmokėjimo įstatymo 4 straipsnio 1 ir 2 dalių, 5 straipsnio 1 ir 3 dalių, 7 straipsnio 3 dalies 1 punkto, 4, 5 ir 6 dalių, šio įstatymo priedėlio II skirsnio, Lietuvos Respublikos 2000 metų Valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo pakeitimo įstatymo 9 straipsnio, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1991 m. lapkričio 29 d. nutarimo Nr. 499 „Dėl valstybinės valdžios, Valstybės valdymo ir teisėsaugos organų vadovų bei kitų pareigūnų laikinos bandomosios darbo apmokėjimo tvarkos“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 24 d. nutarimo Nr. 666 „Dėl Lietuvos Respublikos teismų teisėjų, prokuratūros sistemos ir Lietuvos Respublikos Valstybės saugumo departamento pareigūnų bei kitų darbuotojų darbo apmokėjimo“, Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1999 m. gruodžio 28 d. nutarimo Nr. 1494 „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. birželio 30 d. nutarimo Nr. 689 „Dėl teisėtvarkos, teisėsaugos ir kontrolės institucijų vadovaujančių pareigūnų ir valdininkų darbo apmokėjimo“ dalinio pakeitimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 62-2276.

Konstitucijoje įtvirtintos vertybės sudaro darnią sistemą, tarp jų yra pusiausvyra. Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo įstatymais įtvirtinant informacijos laisvės įgyvendinimo garantijas būtų sudaromos prielaidos pažeisti kitas konstitucines vertybes, konstitucinių vertybių pusiausvyrą. KT 1999 m. kovo 16 d. nutarime konstatavo, jog Konstitucijos saugomų vertybių sandūroje turi būti rasti sprendimai, užtikrinantys, kad nė viena iš tokių vertybių nebus paneigta ar nepagrįstai apribota¹³.

Laisvas ir visuotinis keitimasis informacija, nevaržomas jos skleidimas yra ypač svarbus demokratinių procesų veiksnys, užtikrinantis ne tik individualios nuomonės, subjektyvių įsitikinimų, bet ir grupinių pažiūrų, tarp jų ir politinių, bei visos tautos valios formavimą¹⁴. Valstybė yra atsakinga už konstitucinės vertybės – pliuralizmo – įgyvendinimą. Brandi ir išplėta visuomenės informavimo priemonių sistema yra būtina viešojo visuomenės intereso būti informuotai užtikrinimo sąlyga¹⁵. Jokios pažiūros ar ideologija negali būti paskelbtos esančios privalomos ir primestos individui – laisvai savo pažiūras formuojančiam ir reiškiančiam asmeniui, atviros demokratinės pilietinės visuomenės nariui¹⁶.

KT nutarime dėl Lietuvos radijo ir televizijos (toliau – LRT) statuto padėtas taškas sovietinės ideologijos, represinio, propagandinio tipo LRT egzistavimui, atimant iš šios institucijos galimybę kontroliuoti kitas, privačias elektronines žiniasklaidos priemones. Šiame KT nutarime ypač išsamiai atskleistas pliuralistinės demokratijos turinys. Atkūrus nepriklausomybę ir priėmus liberaliosios demokratijos vertybėmis pagrįstą Konstituciją LRT, kuris sovietinio režimo metu galėjo monopolizuoti žodžio laisvės rinką ir reguliuoti kitus asmenis, nebegali egzistuoti. Šiame KT nutarime buvo pradėta formuluoti KT Konstitucijos 25 straipsnio („Saviraiškos laisvė“) jurisprudencija. Konstatuota, kad viena pagrindinių žmogaus teisių yra teisė turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Galimybė kiekvienam žmogui laisvai formuoti savo nuomonę bei pažiūras ir jas skleisti – būtina sąlyga demokratijai sukurti ir išsaugoti. Todėl demokratinės valstybės įstatymai įtvirtina ir gina ne tik subjektyvią žmogaus teisę turėti ir laisvai reikšti įsitikinimus – jais informacijos laisvė įtvirtinama kaip objektyvus visuomenės poreikis. Tai reiškia, kad turi būti ginama ne tik informacijos laisvė apskritai, bet ir visuomenės informavimo priemonių laisvė, kaip informacijos laisvės išraiška jos objektyviaja forma. Taip pat nurodomos saviraiškos laisvės ribos: „Informacijos laisvė nėra absoliuti ar viską apimanti, nes naudojantis ja susiduriama su tokiais reikalavimais, kurie demokratinėje visuomenėje yra būtini, kad apsaugotų konstitucinę santvarką, žmogaus laisves ir

13 LR KT 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 104-4675.

14 LR KT 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 15-314.

15 *Supra* note 14.

16 *Supra* note 8.

teises. Todėl įstatymais gali būti nustatomi informacijos laisvės apribojimai, reglamentuojama masinės informacijos priemonių veikla.¹⁷

Konstitucijos 44 straipsnis draudžia masinės informacijos priemonių monopolizavimą. KT konstatavo, kad svarbu užtikrinti, jog dėl informacijos laisvės apribojimų, masinės informacijos priemonių reglamentavimo nebūtų pažeistas demokratinės valstybės principas – pliuralizmas. Tai garantuojama masinės informacijos priemonių monopolizavimo ir informacijos cenzūros uždraudimu, kitomis ordinarinės teisės priemonėmis. „Žmogaus teisė turėti savo įsitikinimus turi būti pagrįsta realia galimybe laisvai juos formuoti įvairios informacijos pagrindu, įskaitant teisę nevaržomai gauti informaciją. Teisė laisvai reikšti įsitikinimus yra viena iš vadinamųjų komunikacijų laisvių. Ji suprantama kaip kitiems asmenims skirtos informacijos skleidimas. Tik tokiaime procese atsiranda visuomeninis kontaktas, formuojasi viešoji nuomonė.“¹⁸ Konstitucijos 25 straipsnio antroje dalyje yra nustatyta: „Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.“ Šios normos paskirtis – garantuoti žmogaus subjektyvias teises ir laisves. Ji taip pat saugo ir visą komunikacijos procesą, taigi ir masinės informacijos priemonių teisę nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.

Konstitucijos 44 straipsnio antroje dalyje yra įtvirtinta: „Valstybė, politinės partijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, kitos institucijos ar asmenys negali monopolizuoti masinės informacijos priemonių.“ Taigi Konstitucijos 44 straipsnio antrosios dalies norma neleidžia valstybei, politinėms partijoms, politinėms ir visuomeninėms organizacijoms, kitoms institucijoms ar asmenims monopolizuoti radijo ir televizijos programų rengimo ir skleidimo, suponuoją atitinkamą teisinį antimonopolinį sureguliuojamą. Konstitucijoje įtvirtintas draudimas monopolizuoti masinės informacijos priemones visų pirma reiškia draudimą monopolizuoti radijo ir televizijos programų rengimą ir informacijos skleidimą. Todėl apie valstybės ar valstybės įstaigos monopolį šioje srityje sprendžiama iš to, ar privačios radijo ir televizijos redakcijos turi teisę rengti bei transliuoti radijo ir televizijos programas pagal įstatymuose nustatytus visiems programų skleidėjams bendrus reikalavimus. Šiame KT nutarime pateiktas ir cenzūros apibrėžimas. Cenzūra – tai spaudos, kino filmų, radijo ir televizijos laidų, teatro spektaklių ir kitų viešųjų renginių turinio kontrolė, kad nebūtų platinamos tam tikros žinios ir idėjos. Demokratijos požiūriu svarbu, kad viešoji nuomonė formuotųsi laisvai. Tai pirmiausia reiškia, kad masinės informacijos priemonės steigimas, jos veiklos galimybė neturi priklausyti nuo būsimų publikacijų ar laidų turinio. Tačiau cenzūros uždraudimas nereiškia įstatymų neribojamos masinės informacijos laisvės. Pagal Konstitucijos 25 straipsnio trečiąją dalį laisvė gauti ir skleisti informaciją gali būti įstatymo ribojama, kai yra būtina apsaugoti šioje Konstitucijos normoje minimas žmogaus teises ir laisves, ginti konstitucinę santvarką. Informacijos skleidimas nesuderinamas su nusikalstamais veiksmais (Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalis). Pirmą kartą nurodytas ir atsakomybės už žodžio

17 LR KT 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuto 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat dėl Radijo ir televizijos programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkursų organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 34-847.

18 *Ibid.*

laisvės ribų peržengimus atsakovas. Leidėjas yra atsakingas už skleidžiamą informaciją, todėl jo ar redaktoriaus reikalavimai bei nurodymai dėl informacijos turinio, sprendimai dėl galimybės ją skleisti ir pan. nėra cenzūra.

KT nutarime dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos konstatuojama, kad šiuolaikinėje visuomenėje informacija yra žmogaus poreikis, jo žinojimo matas. Ji šalina nežinojimą, daro žmogaus elgesį prasmingą. Žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimas yra tiesiogiai susijęs su žmogaus galimybe gauti iš įvairių šaltinių informaciją ir ją naudoti. Tai vienas pliuralistinės demokratijos laimėjimų, užtikrinančių visuomenės raidą. Tačiau šiame nutarime jau analizuojama, kaip teisė žinoti ir reikštis gali būti ribojama kita vertybe, būtinybe visuomenės ar individo interesų labai apsaugoti tam tikras žinias. Tai yra valstybės, komercinės, profesinės, technologijų paslaptys ar žinios apie žmogaus privatų gyvenimą. Valstybė ypač svarbias karines, ekonomines, politines ar kitokias žinias, kurių atskleidimas ar praradimas gali pakenkti nacionaliniams interesams, skelbia esant valstybės paslaptimi. Siekiant užkirsti kelią tokių žinių pagarsinimui, įstatymu nustatoma jų apsauga, apribojamas naudojimas jomis. Tačiau bendrų interesų apsauga demokratinėje valstybėje negali paneigti žmogaus teisės į informaciją apskritai: „Šios problemos sprendimą žmogaus teisių ir laisvių doktrina ir ja besiremianti tarptautinė ir nacionalinė teisė sieja su teisinių vertybių racionaliū santykiu, laiduojančiu, kad apribojimais nebus pažeista atitinkamos žmogaus teisės esmė.“¹⁹

Įstatymų leidėjas, sprendžiantis, kaip apsaugoti valstybės paslaptį sudarančias žinias, yra įpareigojamas parinkti tokias teises priemones, kuriomis nebūtų galima nepagrįstai apriboti asmens teisės į informaciją²⁰. Šiuo atveju konstituciniame skunde buvo nurodyta, kad tam tikros valstybės paslaptys yra nustatomos ne įstatymų, o Vyriausybės nutarimu. Šiuo atveju KT konstatavo, kad sprendžiant klausimą, ar Seimas gali įstatymu perduoti Vyriausybei teisę spręsti valstybės paslapties apsaugos klausimus, susijusius su žmogaus teisės į informaciją apribojimų nustatymu, būtina atsižvelgti į Konstitucijoje įtvirtintą valstybės valdžių padalijimo principą. Konstitucijos 67 straipsnis įtvirtina išimtinę Seimo teisę leisti įstatymus. Įstatymų normomis reguliuojami svarbiausi visuomenės gyvenimo klausimai. Konstitucijos 94 straipsnio 2 punkte nustatyta, kad Vyriausybė vykdo įstatymus ir kitus Seimo nutarimus. Vyriausybės priimti poįstatyminiai aktai detalizuoja ir sukonkretina įstatymo normas. Taigi pagrindiniai teisės aktų hierarchijos klausimai yra įtvirtinti Konstitucijoje. Šiame skunde KT sprendė klausimą, ar Seimas gali pavesti Vyriausybei reguliuoti santykius, susijusius su žmogaus teisėmis ar laisvėmis, ir 1995 m. spalio 26 d. nutarime konstatavo: „Teisės leisti įstatymus delegavimas Vyriausybei turi būti legitiminis, tai yra pagrįstas valstybės Konstitucijoje įtvirtintomis nuostatomis. LR Konstitucijoje įstatymų leidybos delegavimas nenumatytas, todėl Vyriausybė gali priimti tik poįstatyminius teisės aktus.“²¹ Žmogaus teisės

19 LR KT 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. kovo 6 d. nutarimų Nr. 309 ir Nr. 310 atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normoms“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 126-2962.

20 *Ibid.*

21 *Ibid.*

ir laisvės yra didžiausia teisinė vertybė, todėl įstatymų leidėjas paprastai nustato tokius valstybės paslapties apsaugos būdus ir priemones, kurie nesudarytų sąlygų nepagrįstai apriboti žmogaus teisę į informaciją. Įstatymo, kaip teisės šaltinio, forma ir jo priėmimo būdas geriausiai laiduoja, kad konstitucinės santvarkos lemiami bendri interesai apsaugoti valstybės paslaptį bus suderinti su žmogaus teisės ieškoti informacijos, gauti ir skleisti ją užtikrinimu. Tiek tokios žmogaus teisės ir laisvės, tiek jas ribojančio įstatymo tarpusavio sąveikos principo laikymasis yra reikšminga žmogaus teisių ir laisvių įgyvendinimo garantija. Taigi demokratinėje visuomenėje žodžio laisvės ribojimai privalo būti nustatyti įstatymu.

KT nutarime dėl alkoholio ir tabako reklamos buvo analizuojama, ar reklama yra saviraiškos laisvė. Teismas konstatavo, kad reklama – ne tik informacija. Pateikti gausūs autoritetingi moksliniai įrodymai, jog alkoholis ir tabakas žalingi sveikatai, todėl pagal Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalį tokia informacija gali būti ribojama. Šiame KT nutarime pasakyta ir tai, kad televizija, kaip visuomenės informavimo priemonė, yra išskirtinė dėl didelio poveikio ir todėl egzistuoja objektyvi būtinybė labiau ją riboti. Televizija – masinis produktas, spaudos leidiniai vis labiau rinkodaros atžvilgiu yra atskirų žmonių grupių vartojami produktai. Tokia KT pozicija informacinių technologijų klestėjimo laikais turėtų būti svarstyta, nes šiuolaikinė elektroninė internetinė žiniasklaida savo auditorijomis seniai pralenkė populiariausias televizijos laidas. Ar gali būti tos auditorijos lyginamos ir kitose žiniasklaidos priemonėse taip pat ribojama saviraiškos laisvė dėl Konstitucijoje numatytų vertybių gynimo? Šiame KT nutarime plačiau aiškinama ir saviraiškos laisvė: „Kiekvienas žmogus turi savo pažiūras ir įsitikinimus, o nevaržoma galimybė juos reikšti yra elementari prielaida jam bendrauti su kitais žmonėmis. Tik laisvai keičiantis informacija atsiveria galimybė individui plėsti savo žinias, ugdyti pasaulėžiūrą, tobulėti kaip asmenybei. Laisvas ir visuotinis keitimasis informacija, nevaržomas jos skleidimas yra ypač svarbus demokratinių procesų veiksnys, užtikrinantis ne tik individualios nuomonės, subjektyvių įsitikinimų, bet ir grupinių pažiūrų, įskaitant ir politines, bei visos tautos valios formavimą. Būtent dėl to informacijos laisvė yra pamatinis pliuralistinės demokratijos elementas.“²² Informacijos laisvė čia traktuojama plačiąja prasme ir apima žodžio laisvę, įsitikinimų turėjimo ir reiškimo laisvę, teisę gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, spaudos ir kitų informacijos priemonių laisvę. Informacijos laisvė reiškia ne tik teisę informuoti (t. y. skleisti informaciją), bet ir teisę gauti informaciją. Neteisinga informacija, t. y. dezinformacija, valstybių įstatymais paprastai yra draudžiama. Taigi informacijai (taip pat ir reklamai) taikytinas tiesos reikalavimas. Tarp asmens teisių ir laisvių, iš vienos pusės, ir visuomenės interesų – iš kitos pusės, neretai kyla konfliktų, o kartais atsiranda ir prieštaravimų. Demokratinėje visuomenėje tokie prieštaravimai sprendžiami derinant skirtingus interesus ir siekiant nepažeisti jų pusiausvyros. Vienas interesų derinimo būdų yra asmens teisių ir laisvių ribojimas. Įstatymais apibrėžiant teisių įgyvendinimo ribas, būtina atsižvelgti į atitinkamos teisės (ar laisvės) paskirtį bei prasmę ir Konstitucijoje nustatytas jos ribojimo galimybes bei sąlygas. Ieškant atsakymo į klausimą, ar konkretus ribojimas yra būtinai reikalingas

22 *Supra* note 9.

demokratinėje visuomenėje, pirmiausia reikia išsiaiškinti ribojimo tikslus bei paskirtį, o antra, nustatyti, ar ribojimo priemonės yra proporcingos siekiamam teisėtam tikslui.

KT nutarime dėl viešojo asmens privataus gyvenimo apsaugos ir žurnalisto teisės neatskleisti informacijos šaltinio kuriama ypač svarbi žodžio laisvės ir kitų konstitucinių vertybių kolizijų sprendimui viešųjų asmenų doktrina. 1996 metais priėmus Visuomenės informavimo įstatytą (toliau – VIĮ), informacijos šaltinis buvo saugomas be jokių išlygų, t. y. be asmens, teikiančio informaciją žurnalistui ar viešosios informacijos rengėjui, sutikimo, jo duomenys negalėjo būti atskleisti. Seimo narių grupei 2002 metais kreipusis į KT, šis pasisakė, kad laisvė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją nėra absoliuti. Be to, Teismas išaiškino, kad įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų sudarytos prielaidos neatskleisti informacijos šaltinio net ir tada, kai demokratinėje valstybėje informacijos šaltinį yra būtina atskleisti dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmens konstitucinės teisės ir laisvės, kad būtų vykdomas teisingumas, nes informacijos šaltinio neatskleidimas galėtų sukelti daug sunkesnes pasekmes negu jo atskleidimas. Pirmą kartą KT jurisprudencijoje taip plačiai konstatuojama, kad informacijos laisvė lemia kitų laisvių įgyvendinimą. Konstitucinė laisvė nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas yra vienas iš atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės, demokratinės valstybės pagrindų. Ši laisvė – svarbi įvairių kitų Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių įgyvendinimo prielaida, kadangi asmuo gali visavertiškai įgyvendinti daugelį savo konstitucinių teisių ir laisvių tik turėdamas laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją. Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti informuoti. Įstatymu įtvirtindamas žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio kaip vieną iš žiniasklaidos laisvės garantijų, įstatymų leidėjas turi paisyti Konstitucijoje įtvirtinto atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės imperatyvo, konstitucinio teisinės valstybės principo, nepažeisti Konstitucijoje įtvirtintų asmens teisių ir laisvių. Įstatymais negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo įtvirtinant žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio būtų sudaromos prielaidos pažeisti Konstitucijoje įtvirtintas vertybes. Įstatymu nustatydamas žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, įstatymų leidėjas negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo būtų sudarytos prielaidos neatskleisti informacijos šaltinio net ir tada, kai demokratinėje valstybėje informacijos šaltinį atskleisti yra būtina dėl gyvybiškai svarbių ar kitų ypač reikšmingų visuomenės interesų, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmens konstitucinės teisės ir laisvės, kad būtų vykdomas teisingumas, nes informacijos šaltinio neatskleidimas galėtų sukelti daug sunkesnes pasekmes negu jo atskleidimas. Taip būtų pažeista Konstitucijos saugomų vertybių pusiausvyra, konstitucinis atviros, darnios pilietinės visuomenės imperatyvas, konstitucinis teisinės valstybės principas. Konstitucinis teisminės gynybos principas yra universalus. Įstatymų leidėjas, nustatydamas žurnalisto teisę išsaugoti informacijos šaltinio paslaptį, neatskleisti informacijos šaltinio, turi pareigą įstatymu nustatyti ir tai, kad kiekvienu atveju spręsti, ar žurnalistas turi atskleisti informacijos šaltinį, gali tik teismas. Nustatydamas tokius teismo įgaliojimus, įstatymų leidėjas yra saistomas žiniasklaidos laisvės sampra-

tos, pagal kurią reikalauti, kad būtų atskleistas informacijos šaltinis, galima tik tada, kai tai būtina užtikrinti gyvybiškai svarbiems ar kitiems ypač reikšmingiems visuomenės interesams, taip pat siekiant užtikrinti, kad būtų apgintos asmenų konstitucinės teisės ir laisvės, kad būtų vykdomas teisingumas, t. y. tik tada, kai atskleisti informacijos šaltinį būtina dėl Konstitucijos saugomo svarbesnio intereso. Po šio KT nutarimo²³ įstatymų leidėjas panaikino VII įtvirtintą absoliučią žurnalistų informacijos šaltinio apsaugą²⁴.

Atskleisti informacijos šaltinį nėra būtina, jei teismas nusprendžia, kad interesas atskleisti informacijos šaltinį nėra svarbesnis už interesą jo neatskleisti. Tokia KT nutarimo formuluoatė atitinka ir EŽTT jurisprudenciją. EŽTT, pabrėždamas svarbų spaudos vaidmenį demokratinėje visuomenėje, taip pat atsižvelgdamas į demokratinės visuomenės interesą garantuoti ir ginti spaudos laisvę, yra konstatavęs, kad žurnalistų teisės neatskleisti informacijos šaltinio apribojimas yra pateisinamas, jeigu laikomasi Konvencijos 10 straipsnyje ir įstatymuose nustatytų reikalavimų: tokie apribojimai turi būti būtini demokratinės visuomenės interesams apsaugoti. Kliudymas naudotis spaudos laisve negali būti suderinamas su EŽTPL Konvencijos 10 straipsniu, jei jis nebus pateisinamas svarbesniu visuomenės interesu²⁵. EŽTT konstatavo, kad nors ir esama bendrojo intereso, jog žurnalistas informaciją gautų laisvai, jis, žadėdamas išsaugoti konfidencialumą ir nesiremti informacijos šaltiniu, negali nesuprasti, kad jo duotas pažadas privalo nusileisti svarbesniam visuomenės interesui. Pabrėžtina, kad EŽTT jurisprudencija, kaip teisės aiškinimo šaltinis, yra aktuali ir Lietuvos teisės aiškinimui bei taikymui (KT 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas). Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2000 m. kovo 8 d. rekomendacijoje valstybėms narėms dėl žurnalistų teisės neatskleisti jų informacijos šaltinio teigiama, kad žurnalistų informacijos šaltinių gynimas yra pagrindinė žurnalistų darbo ir laisvės, taip pat žiniasklaidos laisvės sąlyga.

Šiame KT nutarime pateikiama plati viešojo asmens doktrina. Nurodyta, kaip KT išveda šio asmens sąvoką iš Konstitucijos teksto. Tai išplaukia iš Konstitucijos teksto ir siejasi su draudimu persekioti už kritiką. Vertinant, ar nurodyta įstatymo 14 straipsnio 3 dalies nuostata neprieštarauja Konstitucijos 22 straipsniui, pabrėžtina, kad Konstitucijoje yra įtvirtintas atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės imperatyvas, kad Konstitucijos 5 straipsnio 3 dalyje nustatyta, jog valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, kad Konstitucijos 33 straipsnio 2 dalyje nustatyta, jog piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus, kad draudžiama persekioti už kritiką. Šiame KT nutarime konstatuota, kad Konstitucija garantuoja ir saugo visuomenės interesą būti informuotai, taip pat kad iš Konstitucijos kyla žiniasklaidos laisvė. Sprendžiant, ar ginčijama įstatymo 14 straipsnio 3 dalies nuostata, kad informacija apie viešojo asmens (valstybės politikų, valstybės tarnautojų, politinių partijų ir visuomeninių organizacijų vadovų bei kitų visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujančių asmenų) privatų gyvenimą gali būti skelbiama be jo sutikimo, jeigu ši

23 *Supra* note 13.

24 Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. I-1418.

25 EŽTT 1999 m. sausio 19 d. byla *Fressoz and Roire v. Prancūzija* Nr. 29183/9; 1996 m. kovo 27 d. byla *Goodwin v. Jungtinė Karalystė* Nr. 17488/90.

informacija atskleidžia visuomeninę reikšmę turinčias privataus šio asmens gyvenimo aplinkybes ar asmenines savybes, neprieštarauja Konstitucijos 22 straipsniui, pabrėžtina, kad visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujančių asmenų asmeninės savybės, jų elgesys bei kai kurios privataus gyvenimo aplinkybės gali turėti reikšmės viešiesiems reikalams. Visuomenės interesas apie šiuos asmenis žinoti daugiau negu apie kitus yra konstituciškai pagrįstas. Minėtas interesas nebūtų užtikrintas, jeigu kiekvienu konkrečiu atveju skelbiant visuomeninę reikšmę turinčią informaciją apie visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujantį asmenį privatų gyvenimą būtų reikalingas šio asmens sutikimas. Vadinas, žiniasklaida gali be asmens sutikimo informuoti visuomenę apie tokio asmens privatų gyvenimą tokiu mastu, koku to asmens asmeninės savybės, elgesys, kitos privataus gyvenimo aplinkybės gali turėti reikšmės viešiesiems reikalams ir dėl to skelbiama informacija turi visuomeninę reikšmę. Visuomeninėje ir politinėje veikloje dalyvaujantis asmuo negali nesitikėti didesnio visuomenės ir žiniasklaidos dėmesio. Viešiesiems asmenims pirmiausia priskirtini asmenys, kurie dėl einamų pareigų ar savo darbo pobūdžio dalyvauja viešajame gyvenime. Tai politikai, valstybės ir savivaldybių pareigūnai, visuomeninių organizacijų vadovai. Viešaisiais asmenimis gali būti laikomi ir kiti asmenys, jeigu jų veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams. Kaip jau minėta, Konstitucijoje viešojo asmens sąvokos nėra. Įstatymuose įtvirtindamas viešojo asmens institutą įstatymų leidėjas turi apibrėžti kriterijus, pagal kuriuos tam tikrus asmenis galima priskirti viešiesiems asmenims. Pabrėžtina, kad asmens pareigos ar dalyvavimas visuomeninėje veikloje savaime nėra laikytini būtinais ar pakankamais kriterijais, pagal kuriuos asmuo gali būti priskiriamas viešiesiems asmenims. Įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas kriterijus, pagal kuriuos asmuo gali būti laikomas viešuoju asmeniu, turi paisyti Konstitucijos 22 straipsnyje įtvirtintos žmogaus teisės į privatumą ir Konstitucijos garantuojamo bei saugomo visuomenės intereso būti informuotam apie visus veiksnius, galinčius daryti įtaką viešiesiems reikalams, pusiausvyros.

KT nutarime dėl Lietuvos menininkų rūmų²⁶ nurodoma, kad viena iš saviraiškos laisvės pasireiškimo formų yra kūrybinė veikla. Šiame KT nutarime konstatuojama, kad viešasis interesas kinta, kad kultūra ir kūryba taip pat saviraiškos forma. Kūrybos laisvė (apimanti kūrybos proceso laisvę ir kūrybos sklaidos laisvę) yra viena svarbiausių saviraiškos laisvės, kuri visuotiniu pripažinimu yra viena iš žmogaus prigimtinių laisvių ir kurią įtvirtina, gina bei saugo Konstitucija, pasireiškimų. Savaime suprantama, kad saviraiškos laisvės turinys yra platesnis nei kūrybos laisvės ir ja neapsiriboja. Kūrybos laisvė (kaip ir saviraiškos laisvė apskritai) yra neatskiriama susijusi ir su Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtintomis žmogaus teise turėti savo įsitikinimus bei juos laisvai reikšti (įsitikinimų bei jų raiškos laisve) ir laisve ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas (informacijos laisve), kurios savo ruožtu taip pat yra viena su kita tiesiogiai susijusios. Aiškindamas Konstitucijoje įtvirtintos žmogaus įsitikinimų bei jų raiškos laisvės turinį

26 LR KT 2005 m. liepos 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nutarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų“ 1, 2.3 ir 2.4 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 87-3274.

KT yra konstatavęs: „Įsitikinimai – talpi, įvairialypė konstitucinė sąvoka, apimanti politinius, ekonominius įsitikinimus, religinius jausmus, kultūrines nuostatas, etines bei estetines pažiūras ir kt. Laisvė turėti įsitikinimus reiškia, kad žmogus yra laisvas pats formuoti savo įsitikinimus, formuoti ir reikšti savo pažiūras, pasirinkti pasaulėžiūros vertybes. Jis yra ginamas nuo bet kokios prievartos, jo pažiūrų negalima kontroliuoti. Valstybės institucijos privalo užtikrinti ir ginti šią asmens laisvę. Įsitikinimų turinys – žmogaus privatus reikalas. Įsitikinimų bei jų raiškos laisvė įtvirtina ideologinį, kultūrinį ir politinį pliuralizmą. Jokios pažiūros ar ideologija negali būti paskelbtos privalomomis ir primestos individui. Valstybė turi būti neutrali įsitikinimų atžvilgiu, ji neturi teisės nustatyti kokios nors privalomos pažiūrų sistemos. Teisė laisvai reikšti įsitikinimus yra neatsiejama nuo laisvės juos turėti; įsitikinimų raiškos laisvė – tai galimybė savo mintis, pažiūras, įsitikinimus netrukdomai reikšti žodžiu, raštu, ženklais, kitokiais informacijos perdavimo būdais ir priemoneis. Įsitikinimų raiškos laisvė apima ir laisvę neatskleisti savo įsitikinimų, taip pat nebūti verčiamam juos atskleisti.“²⁷

KT taip pat yra konstatavęs, kad laisvė turėti įsitikinimus apskritai negali būti ribojama. Dar kartą kitaip suformuluojama saviraiškos laisvės esmė ir jos konstitucinis prioritetas. Asmuo visavertiškai įgyvendinti daugelį savo konstitucinių teisių ir laisvių gali tik turėdamas laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir skleisti informaciją. Kūryba taip pat yra tiesiogiai susijusi su įsitikinimais ir saviraiška: „Minėtais atžvilgiais Konstitucijoje įtvirtinta kiekvieno žmogaus kūrybos laisvė turi labai daug bendra su konstitucinėmis žmogaus įsitikinimų ir jų raiškos bei informacijos laisvėmis.“ Konstitucinė kiekvieno žmogaus kūrybos laisvė, kaip jo prigimtinė laisvė, suponuoja kiekvieno žmogaus teisę nekliudomai realizuoti savo kūrybines galias, gebėjimus bet kurioje žmonių tikslingos veiklos srityje, kur ta veikla gali sukurti (tačiau nebūtinai sukurti) kokias nors Tautos ir (arba) atskirų bendruomenių požiūriu turėtinąs bei puoselėtinąs materialines ar dvasines vertybes. Šiuo atžvilgiu kūrybos laisvė yra pliuralizmo visuomenėje, visuomenės gyvenimo turiningumo ir įvairovės sąlyga. Kūrybos proceso laisvė žmogus naudojami niekieno nevaržomas ir nekontroliuojamas, vien savo nuožiūra, vadovaudamasis vien savo įsitikinimais. Kėsinimasis į kūrybos proceso laisvę gali būti susijęs ir su jo teisės į privatumą bei įsitikinimų laisvės pažeidimais.“²⁸

Kūrybos sklaidos laisvė, kaip ir kita saviraiškos laisvė, nėra absoliuti. Kaip konstitucinė informacijos ir įsitikinimų raiškos laisvių samprata neapima konstitucines vertybes iš esmės paneigiančios tariamos laisvės skleisti tokias mintis, pažiūras ir t. t., kuriomis yra kurstoma tautinė, rasinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija, asmenys yra šmeižiami arba visuomenė ar atskiri jos nariai yra kitaip dezinformuojami, taip ir konstitucinė kūrybos sklaidos laisvės samprata neapima minėtas konstitucines vertybes iš esmės paneigiančios tariamos laisvės žodžiu, raštu, ženklais, kitokiais infor-

27 LR KT 2005 m. liepos 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nutarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų“ 1, 2.3 ir 2.4 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 87-3274.

28 *Ibid.*

macijos perdavimo būdais ir priemonėmis platinti ar kitaip skleisti tokias mintis, pažiūras ir t. t., kuriomis yra kurstoma tautinė, rasinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija, asmenys yra šmeižiami arba visuomenė ar atskiri jos nariai yra kitaip dezinformuojami, t. y. minėtos konstitucines vertybes paneigiančios tariamos laisvės atlikti Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalyje nurodytus nusikalstamus veiksmus. Konstitucija netoleruoja situacijų, kai kūrybos sklaidos laisve, kaip ir išraiškos laisve apskritai ar kuria nors kita žmogaus konstitucinė teise arba laisve, yra piktnaudžiaujama, kai ja naudojamos kaip tokių veiksmų, kuriais iš esmės yra paneigiamos kurios nors Konstitucijoje įtvirtintos ir jos ginamos bei saugomos vertybės, priedanga. Valstybė turi konstitucinę pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, kad būtų galima užtikrinti, jog kūrybos sklaidos laisve nebus dangstomasi siekiant minėtų antikonstitucinių tikslų. Pabrėžtina ir tai, kad pagal Konstituciją kūrybos sklaidos laisvė, kaip ir informacijos laisvė bei įsitikinimų raiškos laisvė, gali būti ribojama įstatymo nustatyta tvarka ir tada, kai yra būtina apsaugoti Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje nurodytas vertybes – žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę, ginti konstitucinę santvarką. Tačiau bet kokie kūrybos sklaidos laisvės ribojimai turi būti grindžiami tais pačiais konstituciniais kriterijais, kaip ir kitų pagrindinių žmogaus teisių ir laisvių ribojimai.

KT nutarime dėl neskelbtinos informacijos platinimo tvarkos²⁹ pateikiama internetinės žiniasklaidos kontroliavimo konstitucinė doktrina. Šiuolaikiniame pasaulyje ypač paplitusi „greitoji“ žiniasklaida – internetas. Jos reguliavimas yra specifinis. Pagal Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimą „Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ interneto tiekimą gali nutraukti tinklo paslaugų teikėjai, prieglobos paslaugų teikėjai. Informacijos prieglobos paslaugų teikėjai ir (arba) tinklo paslaugų teikėjai privalo nutraukti prieigą (apriboti žodžio laisvę), jeigu to reikalauja teismas, jeigu informacijos prieglobos paslaugų teikėjas arba tinklo paslaugų teikėjas sužino apie jo tarnybinėje stotyje saugomą neskelbtiną informaciją, o prieigą nutraukti techniškai yra įmanoma. KT konstatavo, kad „sudarydami su viešo naudojimo kompiuterių tinklais susijusių paslaugų teikimo sutartis, informacijos prieglobos paslaugų teikėjai privalo informuoti paslaugų gavėjus apie šios Tvarkos reikalavimus.“³⁰ KT tyrė, ar Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimas neprieštarauja Konstitucijos 25 straipsnio 3 daliai ir VII 53 straipsnio 1 daliai (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija). Pagal Konstituciją negalima nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuriuo įstatymais įtvirtinant informacijos laisvės įgyvendinimo garantijas būtų sudaromos prielaidos pažeisti kitas konstitucines vertybes, jų pusiausvyrą. Laisvė ieškoti, gauti ir skleisti informaciją

29 LR KT 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimu Nr. 290 „Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos 12, 14 ir 16 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 53 straipsnio 1 daliai (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija)“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 113-4131.

30 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimas Nr. 290 „Dėl Viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1002.

nėra absoliuti. Taigi konstitucinė informacijos laisvės samprata neapima konstitucines vertybes iš esmės paneigiančios tariamos laisvės atlikti Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalyje nurodytus nusikalstamus veiksmus – skleisti tokias mintis, pažiūras ir t. t., kuriomis yra kurstoma tautinė, rasinė, religinė ar socialinė neapykanta, prievarta bei diskriminacija, asmenys yra šmeižiami arba kitaip yra dezinformuojama visuomenė ar atskiri jos nariai³¹. Konstitucinė informacijos laisvės samprata neapima ir karo propagandos, kurią draudžia Konstitucijos 135 straipsnio 2 dalis. Kartu pabrėžtina, kad minėtų Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies nuostatų, *inter alia* formuluotės „nusikalstami veiksmai“, negalima aiškinti vien lingvistiškai, t. y. kaip reiškiančios, esą konstitucinė laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją yra nesuderinama tik su tokiais veiksmais, už kuriuos įstatymuose yra nustatyta baudžiamoji atsakomybė. „Konstitucijoje išvardytas konstitucinių vertybių sąrašas nėra išsamus. Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje numatytą laisvę gauti ir skleisti informaciją galima riboti tik įstatymu, tada, kai yra būtina apsaugoti šioje dalyje nurodytas konstitucines vertybes – žmogaus sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę, konstitucinę santvarką. Pabrėžtina, kad Konstitucijos 25 straipsnio 3 dalyje išvardytų saugomų konstitucinių vertybių sąrašas negali būti aiškinamas kaip išsamus, baigtinis, taigi kaip neleidžiantis laisvės gauti ir skleisti informaciją riboti tada, kai reikia apsaugoti kitas konstitucines vertybes. Konstitucinis Teismas savo nutarimuose ne kartą yra konstatavęs, kad „pagal Konstituciją riboti žmogaus teises ir laisves, taigi ir teisę reikšti savo įsitikinimus, ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas, galima, jeigu yra laikomasi šių sąlygų: tai daroma įstatymu; ribojimai yra būtini demokratinėje visuomenėje siekiant apsaugoti kitų asmenų teises bei laisves ir Konstitucijoje įtvirtintas vertybes, taip pat konstituciškai svarbius tikslus; ribojimais nėra paneigiama teisių ir laisvių prigimtis bei jų esmė; yra laikomasi konstitucinio proporcingumo principo“³².

KT nutarime dėl nacionalinio transliuotojo statuso, valdymo ir teisių³³ ypač plačiai pasisakoma dėl visuomenės informavimo priemonių pliuralizmo. Nubrėžiamos LRT pareigos ginti plačius viešuosius interesus. Ne vienoje Lietuvos parlamento ratifikuotų tarptautinių sutarčių sakoma, kad visuomeninio transliavimo sistema tiesiogiai susijusi su kiekvienos visuomenės demokratiniiais, socialiniais bei kultūriniais poreikiais ir su poreikiu išsaugoti žiniasklaidos pliuralizmą. Konstatuojama, kad politinės reklamos draudimu siekiama užkirsti kelią įtakingoms finansinėms grupėms įgyti konkurencinį pranašumą politikos srityje, taip pat užtikrinti transliuotojų nepriklausomumą, apsaugoti

31 *Supra* note 26.

32 LR KT 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimu Nr. 290 „Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos 12, 14 ir 16 punktu atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 53 straipsnio 1 daliai (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija)“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 113-4131.

33 LR KT 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 141-5430. Konstatuojamoji dalis, IV dalis, 1.3. punktas.

politinius debatus nuo pernelyg didelės komercinės įtakos, užtikrinti vienodas skirtingų socialinių jėgų galimybes, apsaugoti visuomenės nuomonę nuo galingų finansinių grupių spaudimo ir pernelyg didelės komercinės įtakos. Įtakingos finansinės grupės gali įgyti konkurencinį pranašumą komercinės reklamos srityje ir dėl to daryti spaudimą televizijos ir radijo stotims, transliuojančioms reklamą, ir galiausiai apriboti jų laisvę. Šiame KT nutarime formuluojama: „Visuomeninio transliuotojo misija yra užtikrinti viešąjį interesą – Konstitucijoje įtvirtintą, jos ginamą ir saugomą visuomenės interesą būti informuotai. Visų radijo ir televizijos transliuotojų, visuomeninio taip pat, samprata yra glaudžiai susijusi su viešuoju interesu – visuomenės interesu būti informuotai bei informacijos laisve, taip pat su konstitucine sąžiningos konkurencijos samprata.“³⁴

2. Žodžio laisvė ir jos ribos bendrųjų teismų jurisprudencijoje

Kaip per du nepriklausomybės dešimtmečius kito žodžio laisvės ir jos apsaugos ribos Lietuvos ordinarinėje teisėje ir teismų jurisprudencijoje? Sprendžiant žodžio laisvės ir jos ribų nustatymo problemą teismas tenka susidurti su daugeliu pirmiausia iš Konvencijos 10 straipsnio interpretavimo EŽTT jurisprudencijoje išplaukiančių problemų. Strasbūro Žmogaus Teisių Teismo Konvencijos 10 straipsnio interpretavimo jurisprudencijoje yra suformuotas bendrasis saviraiškos laisvės ribojimo testas. Nustatant, ar buvo pažeista asmens saviraiškos laisvė, tiriama: 1. Ar saviraiškos laisvės ribojimas buvo įtvirtintas nacionalinėje teisėje; 2. Ar tokiu saviraiškos laisvės ribojimu buvo siekiama teisėtų tikslų; 3. Ar įsikišimas į saviraiškos laisvę buvo būtinas demokratinėje visuomenėje³⁵. Atsakant į šio Strasbūro Žmogaus Teisių Teismo suformuoto jurisprudencinio testo klausimus reikia išspręsti nemažai kitų teisinių problemų. Pirmiausia teismui, sprendžiančiam žodžio laisvės ir jos ribų *ad hoc* nustatymo problemą, tenka pareiga išsiaiškinti, koks yra pateikiamos informacijos pobūdis. Ar tai asmens reiškiamą nuomonę, ar pateikiama žinia. Antra, taikant EŽTT teismo testą tenka įvertinti, ar ginčijama informacija yra svarbi demokratinės visuomenės viešajam diskursui, kuris yra būtinas demokratinės visuomenės egzistavimo elementas. Šiuo atveju tenka atsakyti į klausimą, ar pateikiamoje informacijoje yra pasisakoma apie viešuosius ar privačiuosius asmenis. Trečia, svarbu nustatyti, ko siekė informaciją skleidžiantis asmuo, ar jis siekė informuoti visuomenę apie demokratiniam procesui svarbius įvykius ir reiškinius, ar įsikišant į asmens garbę ir orumą, jo privatų gyvenimą, buvo tik siekiama pažeminti asmenį, pakirsti pasitikėjimą juo visuomenės akyse, suformuoti faktiškai neegzistuojančios objektyvios

34 LR KT 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 141-5430. Konstatuojamoji dalis, IV dalis, 1.3. punktas.

35 EZTT bylos taikant Konvencijos 10 str. (2008 m. gegužės 22 d. byla *Alithia publishing company LTD & Constantinides v. Kipras* Nr. 17550/03).

informacijos pagrindu nepalankią visuomenės nuomonę Kaip Lietuvos bendrųjų teismų jurisprudencijoje buvo atsizvelgiama į EŽTT jurisprudencijoje pateikiamus saviraiškos laisvės interpretavimo aspektus?

2.1. Viešieji asmenys

Viešųjų asmenų garbė ir orumas bei privatus gyvenimas saugomas kitokia apimtimi nei privačių asmenų. Toks skirtingas skirtingų asmenų traktavimas yra įtvirtintas KT jurisprudencijoje. Egzistuoja pagrįstas ir teisėtas visuomenės interesas žinoti apie asmenis daugiau tuo atveju, jei jie užima politinius, valstybės tarnybos postus, atlieka viešojo administravimo funkcijas, atlieka viešojo gyvenimo reguliavimo funkciją. Visuomenė turi teisę būti tinkamai informuota renkant į politinius postus asmenis neabejojant, kad jie gali tinkamai tvarkyti viešuosius reikalus³⁶.

Iš CK2.24 straipsnio analizės darytina išvada, kad įstatymų leidėjas skiria viešo ir privataus garbės ir orumo gynimą. Pagal CK2.24 straipsnio 6 dalį viešasis asmuo nesinaudoja tokiu pat garbės ir orumo gynimu kaip privatus asmuo. Viešo asmens kritika, kad ir kokia griežta ar kandi ji būtų, yra leistina. Taigi viešo ir privataus asmens garbės bei orumo gynimo ribos skiriasi. Dėl to viešasis asmuo turi pakęsti ir toleruoti išsakomą kritiką (nors ir nevisiškai pagrįstą), kuri privataus asmens atveju galėtų būti vertinama kaip garbės ir orumo įžeidimas. Šiuo atveju, sprendžiant dviejų konstitucinių teisinių gėrių – asmens garbės ir orumo bei saviraiškos laisvės – koliziją, pirmenybė teiktina pastarajam.

LAT savo jurisprudencijoje yra konstatavęs, kad Svarbią reikšmę saviraiškos laisvės ir asmens garbės bei orumo gynimo kontekste turi atskira subjektų grupė – politikai ir kiti viešieji asmenys (įskaitant valstybės tarnautojus). Europos Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje suformuluotas didesnės politikų tolerancijos kritikai reikalavimas (žr. *Lingens v. Austria*, judgment of 8 July 1986, Series A no. 103, p. 26, § 42 ir *Incal v. Turkey*, judgment of 9 June 1998, Reports 1998-IV, p. 1567, § 54). Tam tikromis aplinkybėmis platesnės gali būti ir savo funkcijas vykdančių valstybės tarnautojų kritikos ribos, nors šiuo požiūriu jie neprilygsta politikams (žr. *Lyashko v. Ukraine*, no. 21040/02, judgment of 10 August 2006 ir kt.). Vis dėlto atkreiptinas dėmesys į tai, kad iš esmės asmenys, dalyvaujantys viešojoje diskusijoje ir įgyvendinantys savo saviraiškos laisvę, turėtų būti tolerantiškesni kritikai³⁷.

Tarptautiniuose teisės šaltiniuose, priešingai nei Lietuvos ordinarinėje teisėje³⁸, viešieji asmenys yra apibrėžiami plačiau nei Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2 straipsnio 73 dalyje. Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijos Nr. 1165 (1998) dėl teisės į privatumą 7 punkte konstatuojama, jog viešieji

36 *Supra* note 13.

37 LAT byla Nr. 3K-3-193/2009.

38 Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2 str. 73 dalis: „Viešasis asmuo – valstybės politikas, teisėjas, valstybės ar savivaldybės pareigūnas, politinės partijos ir (ar) asociacijos vadovas, kuris dėl einamų pareigų arba savo darbo pobūdžio nuolat dalyvauja valstybinėje ar visuomeninėje veikloje, arba kitas fizinis asmuo, jeigu jis turi viešojo administravimo įgaliojimus ar administruoja viešųjų paslaugų teikimą arba jeigu jo nuolatinė veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams.“

asmenys yra asmenys, užimantys pareigas valstybės tarnyboje ir (ar) naudojantys viešuosius išteklius, ir apskritai visi tie, kurie atlieka reikšmingą vaidmenį visuomeniniame gyvenime (politikos, ekonomikos, meno, socialinėje, sporto ar bet kurioje kitoje srityje). Analogiškos pozicijos viešųjų asmenų teisinio traktavimo klausimu laikosi ir EŽTT³⁹. EŽTT jurisprudencija dėl teisės į privataus gyvenimo gerbimą (Konvencijos 8 str., aprėpiantis įvairius aspektus, įskaitant privataus, šeimos gyvenimo, asmens garbės ir orumo gynimą bei pan.) ir saviraiškos laisvės (Konvencijos 10 str.) pusiausvyros nustatymo pabrėžia, kad EŽTT pripažįsta *margin of appreciation* nacionaliniams teismams įvertinti, ar asmuo yra viešasis, ar privatusis, ir koks jo viešojo asmens viešumo laipsnis *ad hoc*.

Lietuvos vyriausiasis administracinis teismas (toliau – LVAT) yra ne kartą akcentavęs, jog Viešųjų ir privačiųjų interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymu siekiama suderinti valstybinėje tarnyboje dirbančių asmenų privačius ir visuomenės viešuosius interesus, užtikrinti, kad priimant sprendimus pirmenybė būtų teikiama vešiesiems interesams, įtvirtinti priimamų sprendimų nešališkumą ir užkirsti kelią atsirasti bei plisti korupcijai valstybinėje tarnyboje. „<...> Lietuvos administracinių teismų praktikoje laikomasi pozicijos, kad Įstatymo 3 straipsnio 2 punkte numatyto pažeidimo kvalifikavimui pakanka nustatyti, jog priimant sprendimą pareiškėjas nepasielgė taip, kad nekiltų abejonių, jog egzistuoja toks konfliktas<...>.“⁴⁰ Tik tinkamai apie viešuosius reikalus ir tikruosius asmenų, priimančių šiuos sprendimus, motyvus informuotas rinkėjas gali pasitikėti valstybės institucijomis, asmenimis, sprendžiančiais mūsų likimus. Todėl politiko, valstybės tarnautojo visuomenei svarbių privataus gyvenimo įvykių turinio atskleidimas yra reikšmingas formuojant politinio pasitikėjimo pagrindu veikiančių asmenų išrinkimą ar paskyrimą į vieną ar kitą viešojo administravimo poziciją.

Vis dėlto reikia konstatuoti, kad Lietuvos bendrųjų teismų jurisprudencijoje iki šiol nėra laikomasi pozicijos viešaisiais asmenimis pripažinti ir asmenis, kurie yra sporto, populiariosios kultūros, meno įžymybės. Strasbūro Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje šie asmenys yra vadinami elgesio modelio viešaisiais asmenimis (angl. *role model public person*)⁴¹. Strasbūro Žmogaus Teisių Teismo jurisprudencijoje sprendžiant Konvencijos 8 straipsnio (Privataus gyvenimo apsauga) ir 10 straipsnio (saviraiškos laisvė) kolizijas dažnai susiduriama su būtinybe įvertinti, ar buvo viešasis interesas skleisti vieną ar kitą informaciją. Tokiu atveju tenka įvertinti, ar asmenys, apie kuriuos skleidžiama informacija, yra viešieji ar privatūs. Strasbūro Žmogaus Teisių Teismo byloje *Küchl v. Austrija* Katalikų bažnyčiai atstovaujantys asmenys buvo pripažinti viešaisiais asmenimis, nes Bažnyčia, jos pozicija įvairių visuomeninių problemų atžvilgiu daro neabejotiną įtaką visuomenės nuomonei. Šiuo atveju Katalikų bažnyčios atstovai gali būti laikomi elgesio modeliais.

Psichologijos mokslas, psichoterapija yra neginčijamai įrodžiusi, kad daugeliu atveju žiniasklaidos poveikis žmonių mąstymui ir elgesiui yra susijęs su socialinio

39 EŽTT 2012 m. vasario 7 d. byla *A. S. AG v. Vokietija* Nr. 39954/08; 2012 m. vasario 7 d. byla *V. H. v. Vokietija* (No. 2) (GC) Nr. 40660/08 ir Nr. 60641/08.

40 LVAT 2013 m. birželio 10 d. byla *A. Zuokas v. VTEK sprendimas dėl viešųjų ir privačių interesų* Nr. A-525-998-13.

41 EŽTT 2012 m. gruodžio 4 d. sprendimas byloje *KÜCHL v. Austrija* Nr. 51151/06, 70 paragrafas.

mokymosi teorija⁴². Vienas iš šios teorijos kūrėjų psichologas Albertas Bandura įrodė, kad didžiąją dalį elgesio vaikas išmoksta stebėdamas kitų žmonių, vadinamųjų elgesio modelių, elgesį ir jo pasekmes. Taip išmokstama elgesio taisyklių ir susiformuoja įgūdžiai. Asmens elgesį lemia tai, kokias modelio elgsenos pasekmes stebėtojas mato. Jei modelio elgesys yra pripažįstamas kaip teigiamas, jis yra palaikomas ir pripažįstamas, susilaukia įvertinimų, apdovanojimų, arba jei elgsenos modelio elgesys pripažįstamas kaip pavojingas ar net draudžiamas, bet nesulaukia jokių neigiamų pasekmių, tai skatina taip elgtis ir stebėtoją. Jei smurtaujantis animacinio filmuko herojus tampa visų gerbiamu nugalėtoju, tai skatina vaiką sekti jo pavyzdžiu; „propaguodami naujus agresyvumo tipus, modeliai ne tik moko, bet ir pašalina ankstesnį slopinimą. Jeigu už naująjį modeliuojamą elgesį yra baudžiama, stebintieji yra linkę ne tik išmokti elgesio, už kurį yra baudžiami, bet ir susilaikyti nuo jo.“⁴³ „Taigi, stebėdamas vaikas mokosi ne tik tam tikru būdu elgtis, bet ir susilaikyti nuo nepriimtino elgesio. Elgesio modelius vaikui pateikia šeima, subkultūra ir žiniasklaida. Ypač per vaizdines informacijos priemones įvairaus amžiaus žiūrovams tapo prieinami nepageidaujamo elgesio modeliai, nes normaliaame gyvenime žmonės retai mato brutualią agresiją ar sunkius nusikaltimus.“⁴⁴ Ar ši socialinio mokymosi teorija aktuali ir teisės mokslui, teisėjams ieškant tinkamos pusiausvyros tarp konstitucinės asmens teisės į privatų gyvenimą ir teisės skleisti informaciją apie viešuosius asmenis, šiuo atveju elgesio modelius? Ar sportininkai, populiariosios kultūros žvaigždės, aktoriai, neišvengiamai būdami elgesio modeliais jaunimui, gali naudotis visa jų privataus gyvenimo apsauga, ar yra teisinių argumentų, leidžiančių atskleisti šių asmenų neigiamo elgesio privačiame gyvenime detales? Ar elgesio modelių narkotikų vartojimas, elgesys privačiame šeimos gyvenime, moralinės nuostatos yra viešos ir kokia apimtimi? Ar jauni žmonės gali formuoti ir savo elgesio modelį, remdamiesi elgesio modelio veiksmais, nežinodami tų veiksmų priežasčių ir galimų pasekmių. Ar tai teisės klausimas? Taip, tai teisės klausimas. Nes padeda nustatyti viešojo intereso turinį socialinio mokymosi atveju.

Psichologės Danutės Gailienės darbuose nurodytas pavyzdys, kaip 1985 m. pirmą kartą socialistinėje Vengrijoje buvo renkama grožio karalienė. Išrinktoji septyniolikmetė, neištvėrusi savo naujo gyvenimo aplinkybių ir išpareigojimų, su naująja savo padėtimi susijusio dėmesio ir krūvio, po metų nusižudė.

Šis psichologės pateikiamas pavyzdys svarbus ir teisiniam asmens privataus gyvenimo apsaugos ribų diskursui. Merginos, jos šeimos narių, grožio industrijos vadybininkų veiksmai, spaudimas merginai, sukurti verslo lūkesčiai ir vertimas juos įgyvendinti, paliko už visuomenės informavimo ribų, teisiškai ribojant tokią informaciją kaip sudarančią privataus gyvenimo ar komercinės veiklos komercinę paslaptį. Ir priešingai, jei grožio industrijos užkulisiai, šiuo atveju saugoti kaip privatus gyvenimas ir grožio industrijos komercinės paslaptys, būtų atskleistos, tai galėtų apsaugoti daug jaunų merginų, beatodairiškai siekiančių pigaus viešo žinomumo ir populiarumo, kuris gali sukelti

42 Bandura, A. *Socialiniai minties ir veiksmo pagrindai: Socialinė kognityvi teorija*. Vilnius: VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2009.

43 *Ibid.*, p.105.

44 Gailienė, D. Žiniasklaida nuodija. *Naujasis Židinys–Aidai*. 2010, 1-2.

ti labai dramatiškas pasekmes. Egzistuoja akivaizdus viešasis interesas atskleisti nuo visuomenės akių dažnai nuslepiamas grožio industrijos ir joje aktyviai dalyvaujančių asmenų vidaus gyvenimo detales. Nei Lietuvos ordinarinėje teisėje, nei teismų jurisprudencijoje ši problema kol kas nėra aptariama.

Šis ir kiti pavyzdžiai akivaizdžiai įrodo, kad viešojo gyvenimo veikėjai, dėl savo ypatingos padėties esantys nuolatiniame visuomenės dėmesio centre, – sportininkai, populiariosios kultūros atstovai, aktoriai, garsūs žurnalistai, kurie tiek pagal Lietuvos ordinarinę teisę, tiek teismų jurisprudencijoje nėra įvardijami kaip viešieji asmenys ir teismų praktikoje naudojasi tokia pat privataus gyvenimo apsauga kaip ir kiti privatus asmenys, turėtų būti vertinami skirtingai sprendžiant konstitucinių asmens privataus gyvenimo ir visuomenės teisės būti informuotai normų kolizijas. Šie asmenys, kaip įrodo psichologų tyrinėjimai, yra elgesio modeliai visuomenei (ypač jauniems asmenims), kurių elgesio modeliai yra kopijuojami, pripažįstami kaip trokštama siekiamybė. Šių asmenų iki šiol didele apimtimi teisiškai saugomos privataus gyvenimo detalės – sportininkų atveju – dopingų, draudžiamų preparatų vartojimas, didelių fizinių krūvių kryptingos pasekmės jų sveikatai ir savijautai, popžvaigždžių atveju – narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimas siekiant pseudokūrybiškumo ar medikamentinėmis priemonėmis kovojant su didelių fizinių ir psichologinių krūvių sukeliomomis pasekmėmis. Tokia šių elgesio modelių privataus gyvenimo apsauga sukuria gyvenimo sėkmės iliuzijas, kurios galėtų būti lengvai išsklaidomos, jei elgesio modelių sėkmės kaina būtų atskleidžiam visuomenei.

Šie argumentai leidžia spręsti, kad privataus gyvenimo apsauga turi būti ribojama net tik viešuosius administravimo įgaliojimus visų ar dalies visuomenės narių turinčių asmenų atžvilgiu, suteikiant visuomenei galimybę priimti politinius sprendimus būnant tinkamai informuotai, bet ir elgesio modelių atžvilgiu, kurie yra sektini pavyzdžiai dėl jų išskirtinės padėties visuomenėje, didesnio matomumo ir visuomenės narių elgesio modelių formavimo.

Naujas požiūris į viešųjų asmenų ratą, jų teisinį apibrėžimą yra atskleistas naujausioje administracinių teismų jurisprudencijoje⁴⁵. Vilniaus apygardos administracinio teismo teisėjų kolegija, išnagrinėjusi administracinę bylą pagal pareiškėjo A. R. skundą atsakovei Žurnalistų etikos inspektoriaus (toliau – ŽEI) tarnybai dėl sprendimo trečiajam suinteresuotam asmeniui A. M. panaikinimo, konstatavo, kad ŽEI savo sprendime nustatė, kad tretysis suinteresuotas asmuo A. M. nėra viešas asmuo. Tokią išvadą ŽEI padarė dėl to, kad A. M. einamos LRT televizijos TV naujienų tarnybos direktoriaus pareigos neįeina į VII 2 straipsnio 73 dalyje išvardintų asmenų sąrašą⁴⁶. Teismas, įvertinęs faktines aplinkybes ir VII 2 straipsnio 73 dalies turinį, nesutiko su atsakovės išvada, kad A. M. nėra viešas asmuo. Teismas konstatavo, kad A. M. einamos LRT televizijos TV naujienų tarnybos direktoriaus pareigos neįeina į VII 2 straipsnio 73 dalyje numatytą pareigų, kurias užimantys asmenys laikomi viešais asmenimis, sąrašą. Tačiau šio

45 LVAT byla Nr. I-2703-437/2013.

46 Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 2 str. 73 dalis: „Viešasis asmuo – valstybės politikas, teisėjas, valstybės ar savivaldybės pareigūnas, politinės partijos ir (ar) asociacijos vadovas, kuris dėl einamų pareigų arba savo darbo pobūdžio nuolat dalyvauja valstybinėje ar visuomeninėje veikloje, arba kitas fizinis asmuo, jeigu jis turi viešojo administravimo įgaliojimus ar administruoja viešųjų paslaugų teikimą arba jeigu jo nuolatinė veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams.“

straipsnio 73 dalis asmens viešumą sieja ne tik su jo einamomis pareigomis, bet ir jo viešojo administravimo įgaliojimais, viešųjų paslaugų teikimo administravimu ar su asmens nuolatine veikla, turinčia reikšmės viešiesiems reikalams. A. M. veikla turi įtakos viešiesiems reikalams, todėl vertintina, kad A. M. yra viešas asmuo ne dėl savo užimamų pareigų, bet dėl jo nuolatinės veiklos, kuri turi įtakos viešiesiems reikalams. A. M. yra plačiai žinomas, aktyvus žurnalistas, politikos apžvalgininkas, radijo laidų komentatorius, televizijos laidų vedėjas, jis teikia komentarus įvairiais visuomeninio gyvenimo klausimais. A. M. viešoje erdvėje plačiai matomas ir girdimas, dažnai besireiškiantis, jo žurnalistinis aktyvumas visuomenei plačiai žinomas, vertintina, kad tai yra aplinkybė, kurios byloje įrodinėti nereikia. Akivaizdu, jog savo aktyvia žurnalistine veikla A. M. turi galimybę formuoti visuomenės nuomonę ir ją formuoja, vadinasi, turi įtaką viešiesiems reikalams. Teismas padarė išvadą, kad trečias suinteresuotas asmuo byloje yra viešas asmuo VII 2 straipsnio 73 dalies prasme.

Nors šioje byloje buvo pripažinta, kad tretysis asmuo yra viešasis asmuo, bet laikytina, kad viešosios informacijos rengėjo (skleidėjo) pasirinktos netinkamos išraiškos priemonės yra neproporcingos ir viešojo asmens atžvilgiu. Pagrįsta ir objektyvi kritika yra ginama, jeigu yra reiškiamai – neįžeidžiant asmens, nesiekiant jo žeminti ar menkinti, o turint pozityvių tikslų – norint išryškinti asmens ar jo veiklos trūkumus ir siekiant juos pašalinti⁴⁷.

Šis Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimas yra pirmas Lietuvos teismų žingsnis pripažinti viešaisiais asmenis, kurie neužima politinių ar valstybinių administracinių pozicijų, bet atlieka visai visuomenei svarbias funkcijas ir jų nuolatinė veikla turi reikšmės viešiesiems reikalams.

2.2. Nuomonės ir žinios atskyrimo problema

Konstitucinių saviraiškos laisvės bei asmens garbės ir orumo konflikto sprendimas reglamentuojamas CK 2.24 straipsnyje (Antroji knyga „Asmenys“). Šio straipsnio 9 dalyje įtvirtintas asmens garbės ir orumo gynimas. Asmens garbės ir orumo pažeidimas ginamas dviem būdais. Pirma, tikrovės neatitinkančių duomenų, žeminančių asmens garbę ir orumą, paneigimu, antra, neturtinės žalos atlyginimu. CK 2.24 straipsnyje įtvirtinta paskleistų duomenų prezumpcija. Preziumuojama, kad paskleisti duomenys neatitinka tikrovės, kol juos paskleidęs asmuo neįrodo priešingai. Neturtinė žala turi būti atlyginama neatsižvelgiant į tai, ar tikrovės neatitinkantys, asmens garbę ir orumą žeminantys duomenys paneigti, ar nepaneigti. CK 2.24 straipsnyje vartojama sąvoka „duomenys“ Lietuvos civilinės teisės komentaruose aiškinama taip: „Duomenys reiškia nurodytas, konstatuotas tam tikras aplinkybes, faktus, t. y. informaciją, kurios tikrumą galima patikrinti taikant tiesos ir netiesos kriterijus.“ Todėl komentuojama norma netaikoma nuomonei, nes jai negali būti taikomi tiesos ir netiesos kriterijai, o reikšti nuomonę yra viena iš pagrindinių žmogaus teisių. Tačiau reikšdamas nuomonę tokiu būdu, forma ar priemonėmis, kurios akivaizdžiai žemina kito asmens garbę ir orumą, ir vien turėdamas tikslą kitą žmogų pažeminti, asmuo piktnaudžiauja savo teise reikšti

47 LAT 2006 m. kovo 6 d. byla Nr. 3K-3-169/2006, 2006 m. gruodžio 20 d. byla Nr. 3K-3-667/2006, 2010 m. lapkričio 9 d. byla Nr. 3K-3-441/2010.

nuomonę, todėl privalo atlyginti tokiu piktnaudžiavimu kitam asmeniui padarytą turtinę arba neturtinę žalą.

Taigi, priešingai nei paskleistoms žinioms, nuomonėms taikomas kitoks testas, nesiremiantis nuomonės tikrumu: a) nuomonės reiškimo būdas, forma ir priemonės, akivaizdžiai žeminančios asmens garbę ir orumą; b) vien tikslo turėjimas pažeminti kitą asmenį; c) piktnaudžiavimas savo teise (CK I knyga. Bendrosios nuostatos. 1.137 straipsnio 3 dalis. „Draudžiama piktnaudžiauti savo teise, t. y. draudžiama įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai.“).

Konstitucijoje ir Konvencijoje įtvirtinta saviraiškos laisvė nėra tinkamai įtvirtinta Lietuvos ordinarinėje teisėje. VII 2 straipsnyje netiksliai apibrėžta nuomonės sąvoka leidžiant ją reikšti nepagrįstą faktais ir argumentais. Toks ordinarinės teisės lygmens saviraiškos laisvės reguliavimas leidžia suformuoti apie asmenį klaidingą, nepagrįstą ir nepelnytą nuomonę, taip pažeidžiant asmens garbę ir orumą. Naujausia EŽTT jurisprudencija leidžia prisijungusioms prie Konvencijos narėms įtvirtinti savo ordinarinėje teisėje reikalavimą nuomonės grįsti faktais ir argumentais.

Vystantis modernioms interneto technologijoms visuomenės nuomonė apie asmenį gali būti suformuota žaibiškai. Negatyvi, asmens garbę ir orumą pažeidžianti visuomenės nuomonė gali būti suformuota tiek skleidžiant žinias (duomenis ir faktus), tiek pareiškiant nuomones. Lietuvos ordinariniuose įstatymuose kol kas nėra įtvirtintas reikalavimas nuomonės grįsti objektyviai egzistuojančiais faktais.

Skleidžiama informacija teisiniu požiūriu skirstoma į žinias ir nuomones. Atribodami žinią (faktą ir duomenis) nuo nuomonės, Lietuvos bendrieji teismai vadovaujasi VII apibrėžtomis sąvokomis: žinia – visuomenės informavimo priemonėse skelbiamas faktas ar tikri (teisingi) duomenys (VII 69 str.). Taigi, žinia – tai informacija apie faktus ir jų duomenis, t. y. reiškinius, dalykus, savybes, veiksmus, įvykius, grindžiamus tiesa, kurią galima užtikrinti patikrinimo bei įrodymo priemonėmis. Nuomonė – visuomenės informavimo priemonėse skelbiamas požiūris, nusimanymas, nuovoka, supratimas, mintys arba komentarai apie bendro pobūdžio idėjas, faktų ir duomenų, reiškinių ar įvykių vertinimai, išvados ar pastabos apie žinias, susijusias su tikrais įvykiais. Nuomonė gali remtis faktais, pagrįstais argumentais, ir paprastai ji yra subjektyvi, todėl jai netaikomi tiesos ir tikslumo kriterijai, tačiau ji turi būti reiškiamą sąžiningai ir etiškai, sąmoningai nenuslepiant ir neiškreipiant faktų bei duomenų (VII 33 str.). Pagrindinis kriterijus, skiriantis išreikštą nuomonę nuo paskleistos žinios, yra galimybė žiniai taikyti tiesos kriterijų.

Nė viena konstitucinė žmogaus teisė ar laisvė nėra absoliuti. Kiekviena teisė ir laisvė turi ribas, kurios nustatomos įstatymuose siekiant apsaugoti kitų asmenų teises ir teisėtus interesus. Taigi, teisė reikšti nuomonę taip pat nėra absoliuti. Šia teise, kaip ir kiekviena kita teise, negalima piktnaudžiauti, t. y. nuomonės reiškimo laisvės negalima panaudoti siekiant pažeminti kitą žmogų, pažeisti jo garbę ir orumą. Konvencijos 10 straipsnyje taip pat numatyta nuomonės reiškimo ribojimo galimybė įstatymu, jeigu tai būtina demokratinėje visuomenėje, siekiant užkirsti kelią kitų asmenų orumo pažeidimui ar apsaugoti jų kitas teises. Konstitucine prasme nuomonės, kuria siekiama įžeisti

kitą asmenį, pažeminti jo garbę ir orumą, reiškimas laikytinas piktnaudžiavimu teise, sukeliančiu civilinę atsakomybę. Kai nuomonės reiškimas iš esmės reiškia tam tikrų faktų išdėstymą ir toks nuomonės reiškimas pažeidžia kito asmens garbę ir orumą, tai asmuo, kurio garbė ir orumas pažeisti, turi teisę ginti savo pažeistas asmenines neturtines teises teisme. Neetiškai, nesąžiningai, nesiremiant jokiais argumentais ar faktais arba nutylint tam tikrus faktus reiškiamą nuomonę gali būti pripažinta žeidžiančia asmens garbę ir orumą ir toks naudojimas saviraiškos laisve gali būti ribojamas suteikiant prioritetą kitai konstitucinei vertybei – žmogaus privatumui ar orumui.

Liudvika Meškauskaitė savo monografijoje „Žiniasklaidos teisė“⁴⁸ Lietuvos teismų praktiką apibendrina teiginiu, kad „atskirti duomenis (faktus) nuo nuomonės yra pirmaeilis uždavinys asmens garbės ir orumo bei dalykinės reputacijos gynimo bylose, nes asmens teisės CK 2.24 straipsnyje ir VII ginamos tik tada, kai yra paskelbti duomenys. Teismas negali įpareigoti paneigti nuomonę, nors ji būtų labai netikėta, nes būtų pažeisti Konstitucijos 25 straipsnis ir Konvencijos 10 straipsnis“. KT doktrina draudžia paneigti vieną asmens konstitucinę teisę nepagrįstai iškeliant kitą teisę kaip prioritetą. Pareiškus įžeidžiančią, netikėtą ar šokiruojančią nuomonę, kuri nėra pagrįsta jokiais faktais (duomenimis), yra pažeidžiama asmens garbė ir orumas. Toks teisiškai paviršutiniškas CK normos taikymas suteikiant absoliučią teisę reikšti nuomonę yra netoleruotinas Konvencijos 10 straipsnio interpretavimo požiūriu. Visuomeninę nuomonę apie asmenį galima suformuoti tiek paskleidžiant žinią (faktus, duomenis), tiek pareiškiant nuomonę. Kiekvienas iš mūsų turi teisę tikėtis, kad apie mus nuomonė bus formuojama adekvačiai įvertinant mūsų realius veiksmus, nuopelnus ir pasiekimus. Nuo neteisingos, nepagrįstos ir įžeidžiančios nuomonės pareiškimo ir jos pagrindu visuomenės nuomonės suformavimo asmuo taip pat turi teisę gintis (mažesnės apimties gynybos teisė numatyta viešiesiems asmenims) ir šią teisę jam garantuoja Konstitucijos 21 straipsnio 2 ir 3 dalys („Žmogaus orumą gina įstatymas. Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes“) bei Konvencijos 8 straipsnis („Kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas privatus ir šeimos gyvenimas, būsto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas“). Teismą Konstitucija įpareigoja ginti asmens garbę ir orumą neatsižvelgiant į tai, ar paskleista informacija yra žinia, ar nuomonė. Teigiama arba neigiama visuomenės nuomonė gali būti suformuota tiek paskleidžiant faktus, tiek nuomones. Todėl vien atskyrus nuomones ir paskleistas žinias ir toleruojant bet kokios nuomonės reiškimą sunku tikėtis visaverčio konstitucinių principų derinimo ir konstitucinės teisės esmės gynimo galimybės išsaugojimo. Šiuo atveju svarbu pabrėžti, kad paskleidus žinią ar nuomonę, kuri žemina asmens garbę ir orumą, naudojami skirtingi testai.

Tiek LAT Senato nutarimas⁴⁹, tiek gausi Lietuvos teismų praktika saviraiškos laisvės bei asmens garbės ir orumo kolizijos bylose reikalauja nuomonę grįsti faktais. Reikia pripažinti, kad derindami minėtas konstitucines teises Lietuvos teismai savo prak-

48 Meškauskaitė, L. *Žiniasklaidos teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008, p. 70.

49 LAT teisėjų senato 1998 m. gegužės 15 d. nutarimas Nr. 1. „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7, 71 straipsnių ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-08-09]. <http://www2.lat.lt/lat_web_test/4_tpbiuleteniai/senos/nutartis.aspx?id=26782>.

tikoje šia LAT Senato nutarimo pastaba retai vadovaujasi. Lietuvos teismų sprendimų motyvuose nėra gilnamasi, ar paskleista nuomonė buvo grindžiama faktais. Bylose dalyvaujant viešiesiems asmenims į tai teismas dažnai nekreipia dėmesio tiesiog pasisakydamas, kad diskusija vyksta svarbiais, viešąjį interesą sudarančiais klausimais, ir nuomonės reiškimo būdas nėra aptariamas. Taigi, tokiuose sprendimuose apsiribojama tik patikrinimu, ar paskleistos žinios (duomenys ir faktai) atitinka tikrovę, taip nepagrįstai sumenkinant būtiną konstitucinę nuomonės reiškimo testą. Teismas turėtų siekti nustatyti, ar asmens garbę ir orumą žeminanti nuomonė yra pagrįsta, ar ji išreikšta sąžiningai, pareikšta siekiant sukurti ir palaikyti visuomeninę diskusiją viešajam interesui svarbiais klausimais, siekiant visuomenę informuoti, ar tiesiog įžeisti, pažeminti asmenį, nuteikti prieš jį visuomenę. Net ir pareiškiant nuomonę įsikišama į asmens garbės ir orumo saugojimo konstitucinį principą.

Lietuvos teismų praktikoje pateikiama daug nuomonės ir žinios atskyrimo būdų. Tai turi būti sprendžiama iš visos publikacijos turinio, konteksto, tikslo, kryptingumo, pavartotų meninės išraiškos formų, sakinių konstrukcijos. Gali turėti reikšmės pasisakymo aplinkybės ir tikslai. Teismas turi įvertinti, ar teiginiai kategoriški, ar jais tik iškeliami klausimai ir siekiama atkreipti dėmesį į aktualią problemą, pareiškiamas autorius susirūpinimas svarbiu klausimu. Nuomonės ir žinias galima atskirti nustatant, ar sakiniai suformuluoti kaip teigimas, ar kaip pasiūlymas, dvejonė, klausimas ar dar kitokia forma. Tuo atveju, kai teiginiai išdėstomi su abejonėmis, su nuorodomis, kad tai autorius manymas ar nuomonė, arba klausiamąja forma, tai gali būti daroma išvada, jog yra pateiktas asmens subjektyvus požiūris į faktus, o ne žinia. Nustatyti teisinį faktą, ar paskelbta nuomonė, ar žinia, galima tik ištyrus visas bylos aplinkybes. Jei apie asmenį yra formuojama neteisinga, jokiais realiai egzistuojančiais faktais nepagrįsta nuomonė, kuri neturi jokio realaus pagrindo, o yra tiesiog kitų asmenų įsivaizdavimas, asmuo turi konstitucinę teisę ginti savo garbę ir orumą, pažeistą neadekvačios, nepagrįstos nuomonės apie asmenį formavimo. Kito asmens saviraiškos laisvė reikšti nuomonę šiuo atveju negali pagrįstai būti svarbesnė nei asmens teisė į garbę ir orumą.

Lietuvos Respublikos Seime įstatymo projektu Nr. XP-3268 buvo inicijuotas VII 2 straipsnio pakeitimas. Vienu įstatymo pakeitimo projekto straipsniu buvo siekiama įpareigoti, kad „nuomonė privalo remtis faktais, pagrįstais argumentais“. Europos teisės departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos išvadoje dėl šių VII galimų *novelų* teigiama, jog EŽTT laikosi pozicijos, kad subjektyviu vertinimu autorius negali būti patrauktas atsakomybėn už savo nuomonę apie tam tikrus faktus ar aplinkybes, kurių teisingumas negali būti įrodytas, o reikalavimas, kad asmuo įrodytų, pagrįstų savo subjektyvius vertinimus, gali būti prilyginamas laisvės turėti savo nuomonę, kuri yra saviraiškos laisvės sudėtinė dalis, paneigimui (išvadoje nurodytas EŽTT 1997 m. vasario 24 d. sprendimas byloje *DE Haes and Gijssels* ir 1997 m. birželio 25 d. byloje *Obershilk v. Austrija*). Tokia Europos teisės departamento išvada nebeatitinka naujausios EŽTT jurisprudencijos. Byloje *Alithia Publishing company ltd & Constantinides v. Kipras*⁵⁰ teismas konstatavo: „Teismas nurodo, kad jo praktikoje, siekiant pateisinti ginčijamus teiginius, turi būti skirtingai traktuojami skleidžiami faktai ir nuomonės, nes faktų egzistavimas gali būti patikrinamas, o nuomonių teisingumas nėra įrodinėjamas.

50 *Supra* note 35.

Tačiau net ir tuo atveju, jei pareiškimai priskiriami nuomonėms, turi būti pakankamai faktų toms nuomonėms pagrįsti. Jei tokių faktų nėra, nuomonės reiškinys gali būti traktuojamas kaip perteklinis ir nesaugomas Konvencijos.“ EŽTT paskelbus šį precedentą galima konstatuoti, kad iš esmės įgyvendinant nacionalinėje civilinėje teisėje Konvencijos 10 straipsnį (*mutatis mutandis* Konstitucijos 25 str.), nustatant teisingumą tų faktinių aplinkybių, kuriomis nuomonė buvo grindžiama, gali būti taikomas *onus probandi* principas. EŽTT ne kartą ir kitose bylose yra konstatavęs, kad atskirti nuomonę ir faktą labai dažnai yra sudėtinga. Iš esmės naujausia EŽTT praktika reikalauja nuomonės reiškiniai turėti pakankamą faktinį pagrindą.

EŽTT konvencijos 10 straipsnio jurisprudencijoje konstatuoja, kad sprendžiant, ar buvo konvencijos 10 straipsnio pažeidimas, turi nustatyti, ar žodžio laisvės ribojimas yra būtinas demokratinėje visuomenėje, ar jis yra proporcingas siekiamam tikslui. Teismas konstatuoja, kad atliekant proporcingumo patikrinimo testą būtina teisiškai skirtingai vertinti paskelbtus faktus ir pareikštas nuomones. Faktų egzistavimas gali būti įrodytas, o pareikštos nuomonės gali būti subjektyvios, bet jos turi remtis objektyviai egzistuojančiais faktais. Nesant pareikštos nuomonės pakankamo faktinio pagrindimo nuomonės reiškinys gali būti pripažįstamas kaip perteklinis Konvencijos 10 straipsnio saugomos saviraiškos laisvės prasme. Tokiu būdu paskelbtų faktų ir pareikštų nuomonių skirtingas teisinis vertinimas yra grindžiamas jų pagrindimo egzistuojančiais faktais laipsniu. Paskelbti faktai turi būti iki galo įrodomi, o pareikštai nuomonei turi egzistuoti faktinis pagrindas⁵¹. Tai reiškia, kad pareikštos nuomonės įrodinėjimas yra neįmanomas ir reikalavimas įrodyti nuomonę gali prieštarauti Konvencijos 10 straipsniui⁵². O paskelbtų faktų įrodymo reikalavimas neprieštarauja Konvencijos 10 straipsniui⁵³.

3. Žodžio laisvės ribojimas baudžiamosios teisės normomis

Europos Tarybos parlamentinėse asamblėjose⁵⁴ vyksta intensyvios diskusijos dėl baudžiamosios teisės normų taikymo ribojant saviraiškos laisvę. Tokios diskusijos prasidėjo EŽTT savo jurisprudencijoje vis dažniau pasisakant prieš baudžiamųjų, realios laisvės atėmimo bausmių naudojimo žurnalistams sprendžiant saviraiškos laisvės ir kitų Konvencijoje įtvirtintų vertybių (asmens garbės ir orumo, privataus gyvenimo apsaugos) pusiausvyros problemą. EŽTT jurisprudencijoje įtvirtinta, kad laisvės atėmimo bausmė Konvencijos 10 straipsnio (Saviraiškos laisvės) taikymo atvejais yra nepropor-

51 EŽTT sprendimai bylose *Ropapress holding d.o.o. v. Kroatija*, Nr. 25333/06, § 54, *Scharsach and News Verlagsgesellschaft v. Austrija*, Nr. 39394/98, § 40, ECHR 2003-XI.

52 EŽTT sprendimai bylose *Lingens v. Austrija*, 8 July 1986, § 46, Series A no. 103 and *Oberschlick v. Austrija*, no. 1, 23 May 1991, § 63, Series A no. 204.

53 *McVicar v. the United Kingdom*, no. 46311/99, § 87, ECHR 2002-III; *Rumyana Ivanova v. Bulgarija*, no. 36207/03, § 39, 14 February 2008 and *Alithia Publishing Company Ltd and Constantinides v. Cyprus*, no. 17550/03, § 70, 22 May 2008.

54 Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucija 1545 (2007) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-08-09]. <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta07/ERES1545.htm>>.

cinga saviraiškos laisvės ribojimo priemonė⁵⁵. Realios laisvės atėmimo bausmės žurnalistams gali būti skiriamos tik ypatingais atvejais, pagrindžiant jų būtinumą demokratinėje visuomenėje.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 154 straipsnyje (Šmeižimas) ir 155 straipsnyje (Ižeidimas) taip pat yra įtvirtintos baudžiamosios normos už perteklinį naudojimąsi žodžio laisve. Šiuose straipsniuose yra numatyta ir laisvės atėmimo bausmė. Bet šie privataus kaltinimo BK straipsniai Lietuvoje taikomi neskiriant realių bausmės atėmimo bausmių, apsiribojant tik piniginių baudų sankcijomis, todėl neprieštarauja EŽTT jurisprudencijai. Šie BK straipsniai yra taikomi privataus kaltinimo tvarka ir LAT jurisprudencija šiose bylose reikalauja įrodyti asmens, kuris paskleidė asmenį šmeižiančią informaciją, tiesioginę tyčią⁵⁶. Tokia BK straipsnių taikymo tvarka yra įtvirtinta ir daugelyje senosios demokratijos Vakarų valstybių baudžiamojoje teisėje ir taikoma tik ypatingais atvejais. Akivaizdu, kad jaunosse netinkamai įgyvendinančiose demokratijos principus šalyse (Azerbaidžane, Turkijoje) tokios baudžiamojo kodekso normos gali būti naudojamos kaip valdančiosios politinės klasės susidorojimo su žurnalistais įrankis. EŽTT jurisprudencija, ieškanti vienodo Europos Tarybos valstybių saviraiškos laisvės standarto, susiduria su rimta problema, kaip surasti tokį bendrą teisinį standartą senoms demokratijoms ir totalitarinių režimo požymių turinčioms valstybėms.

2010 m. Lietuvos Respublikos Seimas priėmė minėtą LR BK *novelą*: „170(2) straipsnis. Viešas pritarimas tarptautiniams nusikaltimams, SSRS ar nacistinės Vokietijos nusikaltimams Lietuvos Respublikai ar jos gyventojams, jų neigimas ar šurkštus menkinimas“⁵⁷. Ši BK novela tiek teisiškai, tiek politiškai labai reikšminga Lietuvos valstybei, nes ji, uždraudama sovietmečio nusikaltimų neigimą, kartu draudžia ir komunizmo aukų bei jų artimųjų orumo žeminimą. LAT jau paskelbė pirmą nutartį taikant BK 170(2) straipsnį dėl Algirdo Paleckio Sausio 13-osios minėjimo metu pasakytos frazės: „savi šaudė į savus“. A. P. nuteistas už tai, kad 2010 m. lapkričio 2 d., tiesioginės radijo laidos metu, turėdamas tikslą neigti ir šurkščiai menkinti 1991 m. sausio 11–13 d. Lietuvos Respublikos teritorijoje SSRS vykdytos agresijos prieš Lietuvos Respublikos gyventojus metu padarytus labai sunkius ir sunkius nusikaltimus, tyčia, užgauliai

55 EŽTT 2010 m. balandžio 22 d. byla *Fatullaev v. Azerbaidžanas* Nr. 40984/07, 103,104 paragrafai.

56 Tiesioginės tyčios testas žodžio laisvės baudžiamųjų bylų jurisprudencijoje kildinamas iš JAV AT jurisprudencijos byloje *New York Times v. Sullivan* (376 U.S. 254 (1964)).

57 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 75-3792.170 (2) str.: „1. Tas, kas viešai pritarė Lietuvos Respublikos ar Europos Sąjungos teisės aktais arba įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos ar tarptautinių teismų sprendimais pripažintiems genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo nusikaltimams, juos neigė ar šurkščiai menkino, jeigu tai padaryta grasinančiu, užgauliu ar įžeidžiančiu būdu arba dėl to buvo sutrikdyta viešoji tvarka, taip pat tas, kas viešai pritarė SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytai agresijai prieš Lietuvos Respubliką, SSRS ar nacistinės Vokietijos įvykdytiems Lietuvos Respublikos teritorijoje ar prieš Lietuvos Respublikos gyventojus genocido ar kitiems nusikaltimams žmoniškumui arba karo nusikaltimams, arba 1990–1991 metais įvykdytiems kitiems agresiją prieš Lietuvos Respubliką vykdžiusių ar joje dalyvavusių asmenų labai sunkiems ar sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikai arba labai sunkiems nusikaltimams Lietuvos Respublikos gyventojams, juos neigė ar šurkščiai menkino, jeigu tai padaryta grasinančiu, užgauliu ar įžeidžiančiu būdu arba dėl to buvo sutrikdyta viešoji tvarka, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki dvejų metų.“

ir įžeidžiančiai viešai pareiškdamas: „o kas buvo sausio 13-ą prie bokšto? Ir kaip dabar aiškėja, saviškiai šaudė į savus“, neigė ir šiurkščiai menkino įsiteisėjusiais Lietuvos Respublikos teismų sprendimais ir Lietuvos Respublikos teisės aktais pripažintą 1991 metų SSRS agresijos prieš Lietuvos Respubliką faktą, jos metu SSRS įvykdytus labai sunkius ir sunkius nusikaltimus prieš Lietuvos Respublikos gyventojus; tokiu savo užgauliu ir įžeidžiančiu viešu pasisakymu įžeidė asmenų, žuvusių ir sužeistų kovoje dėl atkurtos Lietuvos Respublikos nepriklausomybės išsaugojimo, atminimą bei jų artimuosius. A. Paleckio žodžiai pagrįstai buvo pripažinti ne nuomonės išsakyimu, o tyčine veika – 1991 metų SSRS agresijos prieš Lietuvos Respubliką fakto, agresijos metu įvykdytų labai sunkių ir sunkių nusikaltimų neigimu ir šiurkščiu menkinimu ir kad tai buvo padaryta užgauliu ir įžeidžiančiu būdu. Taigi išplėstinė teisėjų kolegija konstatuoja, kad apeliacinės instancijos teismo nuosprendyje nurodyti tinkami motyvai, pagrindžiantys išvadą, kad veika buvo padaryta tiesiogine tyčia, kad A. P. veiksmai pagal apeliacinės instancijos teismo nustatytas aplinkybes buvo teisingai pripažinti nusikalstamos veikos, numatytos BK 1702 straipsnio 1 dalyje, padarymu⁵⁸.

Per pastarąjį dešimtmetį Lietuvos bendrieji teismai pagal BK žodžio laisvę ribojančius straipsnius neskyrė realių laisvės atėmimo bausmių. Pripažinus asmens kaltę buvo apsiribojama baudomis. Ši aplinkybė leidžia tvirtinti, kad Lietuva laikosi EŽTT jurisprudencijos skiriant proporcingas bausmes už saviraiškos laisvės ribų peržengimus.

Žodžio laisvės dekriminalizavimas būtų susijęs ir su Konstitucijos keitimo problema. Konstitucijos 25 straipsnyje *expressis verbis* įtvirtinta, kad „Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su **nusikalstamais veiksmais** – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija“.

4. Paskleistų tikrovės neatitinkančių žinių paneigimo problemos

Pripažinus asmens garbės ir orumo pažeidimą iškyla ne tik padarytos turinės ir neturtinės žalos atlyginimo, bet ir neatitinkančios tikrovės žinių paneigimo klausimas. Kaip per 20 metų keitėsi asmens garbė ir orumą žeminančių duomenų paneigimo tvarka ordinarinėje teisėje ir teismų jurisprudencijoje? Tikrovės neatitinkančių žinių paneigimas numatytas CK bei VII. Tikrovės neatitinkančių žinių paneigimas numatytas įsigaliojusio naujojo CK 2.24 straipsnyje. Šio straipsnio² dalyje numatyta, jog jeigu tikrovės neatitinkantys duomenys buvo paskelbti per visuomenės informavimo priemonę (spaudoje, televizijoje, radijuje, internete ir pan.), asmuo, apie kurį šie duomenys buvo paskleisti, turi teisę surašyti paneigimą ir pareikalauti, kad ta visuomenės informavimo priemonė šį paneigimą nemokamai išspausdintų ar kitaip paskelbtų. Numatytas imperatyvus reikalavimas VIP šį paneigimą išspausdinti ar kitaip paskelbti per dvi savaites nuo jo gavimo dienos. CK įtvirtinta ir prezumpcija, kad paskleistos žinios neatitinka tikrovės, kol jas paskleidęs asmuo neįrodo priešingai. VIP turi teisę atsisakyti spausdinti ar paskelbti paneigimą tik tuo atveju, jeigu paneigimo turinys prieštarauja gerai mora-

lei. Šio straipsnio 4 dalyje numatyta teismo diskrecija nustatyti tikrovės neatitinančių duomenų paneigimo paskelbimo tvarką ir terminus. Asmens garbę ir orumą žeminančių ir tikrovės neatitinkančių duomenų paneigimo normos nustatytos ir VII 54 straipsnyje. Šio straipsnio 1 dalies 3 punkte yra numatyta, jog viešosios informacijos rengėjui ir (ar) skleidėjui netaikoma redakcinė atsakomybė ir jie neatsako už tikrovės neatitinkančios informacijos paskleidimą, jeigu jie nurodė informacijos šaltinį ir ji buvo anksčiau paskelbta per kitas visuomenės informavimo priemones, jeigu ši informacija nebuvo paneigta per ją anksčiau paskelbusias informavimo priemones. Tokiu atveju už tikrovės neatitinkančios informacijos paskleidimą atsako tas, kas pirmas paskelbė tokią informaciją. Ši VII norma įsigaliojo tik 2010 metais⁵⁹.

Lietuvos Respublikos ordinarinėje teisėje nėra tinkamo asmens konstitucinės orumo teisės atkūrimo mechanizmo. Lietuvos ordinariniai teismai savo priimtuose sprendimuose neatitinkančias tikrovės žinias dažniausiai reikalauja paneigti tik toje žiniasklaidos priemonėje, su kuria bylinėjasi ieškovas, bet apskritai neanalizuoja, kokiai auditorijai yra paskleistos šios žinios. Tokia Lietuvos ordinarinė teisė ir ordinarinių teismų sprendimai neleidžia tinkamai atkurti pažeistos asmens konstitucinės teisės.

Teismams atkuriant pažeistą asmens teisę į garbę ir orumą būtina įvertinti, kokio dydžio ir kokybės auditorijai buvo paskleista konstitucinę teisę pažeidžianti informacija, ir siekti atkurti pažeistą teisę adekvačioje auditorijoje. Tik teismo salėje ar mažų auditorijų žiniasklaidos priemonėje, kuri pirmoji paskleidė asmens garbę ir orumą žeminančią informaciją, atkurta pažeista asmens teisė į garbę ir orumą negali būti laikoma tinkama ir atkuriančia asmens konstitucinę teisę.

5. Neturtinės žalos atlyginimas

Asmens garbės ir orumo, privataus gyvenimo konstitucinių teisių pažeidimas susijęs ne tik su šių teisių pažeidimo fakto konstatavimu ir iki pažeidimo buvusios padėties atkūrimu, bet ir su šių teisių pažeidimu susijusios turtinės ir neturtinės žalos atlyginimu⁶⁰.

Iki 2001 m. spalio 1 d. galiojusiame CK masinės informacijos priemonėms, organizacijoms ir asmenims, paskelbusiems tikrovės neatitinkančias žinias, žeminančias garbę ir orumą, taip pat be asmens sutikimo informaciją apie jo asmeninį gyvenimą, taip pat buvo numatytas moralinės žalos atlyginimas, kartu numatant ir neturtinės žalos atlyginimo ribas nuo penkių šimtų iki dešimties tūkstančių litų. Teismui suteikta diskrecija nustatyti žalos atlyginimo dydį *ad hoc*⁶¹. Teismas, nustatydamas moralinės žalos dydį, išreikštą pinigais, buvo įpareigotas atsižvelgti į žalą padariusio asmens turtinę padėtį, teisės pažeidimo sunkumo laipsnį, teisės pažeidimo pasekmes ir kitas turinčias reikšmės aplinkybes.

59 Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2010, Nr. 123-6260.

60 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262. 1.138 straipsnis.

61 Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1964, Nr.19-138. 7⁽¹⁾ straipsnis. Moralinės žalos atlyginimas.

Neturtinės žalos atlyginimo dydis buvo numatytas ir ankstesnio CK veikimo metu galiojusiam VII⁶². Viešosios informacijos rengėjas ir (ar) platintojas, paskelbęs be fizinio asmens sutikimo informaciją apie jo privatų gyvenimą, taip pat paskelbęs tikrovės neatitinkančią, asmens garbę ir orumą žeminančią informaciją, buvo įpareigotas atlyginti asmeniui padarytą moralinę žalą įstatymų nustatyta tvarka. Bet moralinės žalos atlyginimo dydis negalėjo viršyti 10 tūkstančių litų, išskyrus atvejus, kai teismas nustato, kad tikrovės neatitinkanti, asmens garbę ir orumą žeminanti informacija buvo paskelbta tyčia. Tokiais atvejais teismo sprendimu ši suma gali būti padidinta, bet ne daugiau kaip 5 kartus. Kiekvienu atveju priteisiama suma negalėjo būti didesnė kaip 5 procentai viešosios informacijos rengėjo ir (ar) platintojo metinių pajamų. VII buvo numatyta, kad viešosios informacijos rengėjo šio įstatymo nustatyta tvarka paskelbtas tikrovės neatitinkančios, garbę ir orumą žeminančios informacijos paneigimas bei atsiprašymas teikia pagrindą teismui mažinti moralinės žalos atlyginimą. Viešosios informacijos rengėjui, be fizinio asmens sutikimo paskelbusiam informaciją apie jo privatų gyvenimą, taip pat paskelbusiam tikrovės neatitinkančią informaciją, žeminančią asmens garbę bei orumą, ir ją šio įstatymo nustatyta tvarka paneigusiam bei atsiprašiusiam, teismas priteisia atlyginti padarytą moralinę žalą, tačiau šiuo atveju moralinės žalos atlyginimo dydis negali viršyti 3 tūkstančių litų, išskyrus atvejus, kai tikrovės neatitinkanti, asmens garbę bei orumą žeminanti informacija buvo paskelbta tyčia.

Teisės mokslininkai pastebi tiek Vakarų Europos valstybėse, tiek Lietuvoje sparčią tendenciją plėsti atlygintinos neturtinės žalos atlyginimo atvejų sąrašą ir didinti priteistos neturtinės žalos dydžius ir konstatuoja horizontalaus ir vertikalaus teisingumo užtikrinimo problemą neturtinės žalos atlyginimo srityje, nes pagal interesų pusiausvyros ir teisinio apibrėžtumo principus, lemiančius teisingą neturtinės žalos atlyginimo koncepciją, reikia, kad neturtinės žalos atlyginimas neskatinėtų piktnaudžiauti teise ir nepagrįstai apribotų kitų asmenų veikimo laisvę⁶³.

Naujajame CK, įsigaliojusiam nuo 2001 m. liepos 1 d., neturtinė žala apibrėžiama kaip asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Ir panaikinta įstatymo nuostata, susijusi su teismo nustatomos neturtinės žalos dydžiu. Teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos pasekmes, šią žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas bylai reikšmės turinčias aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo kriterijus. Analogiški pakeitimai padaryti ir VII, panaikinat normas, susijusias su neturtinės žalos atlyginimo dydžiu.

Kaip tokie ordinarinės teisės pasikeitimai, nustatantys neturtinės žalos atlyginimą, paveikė Lietuvos bendrųjų teismų praktiką, iliustruoja EŽTT instanciją pasiekusi byla

62 *Supra* note 59, 54 straipsnis.

63 Cirtautienė, G. Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas. Vilnius: Justitia, 2008, p.10. (Horizontalus teisingumas – teismų sprendimų prognozuojamumas užtikrinant neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje, kai siekiama užtikrinti, kad už pažeidžiant tas pačias teises sukeltus vienodo sunkumo neigiamus padarinius būtų priteista panašaus dydžio neturtinė žala. Vertikalus teisingumas – neturtinės žalos dydžiai už pažeidžiant tas pačias teises sukeltus nevienodus padarinius turi skirtis proporcingai teisiųjų padarinių dydžiui.)

*Armonas v. Lietuva*⁶⁴. Šioje žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos Konvencijos 8 straipsnio (Teisė į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą) taikymo byloje Lietuvos pilietis Laimonas Armonas (po mirties atstovaujamas savo žmonos Juditos Armonienės) kreipėsi į EŽTT teismą dėl per menkos neturtinės žalos atlyginimo Lietuvos teismuose pripažinus jo privataus gyvenimo pažeidimą. Dienraštyje „Lietuvos rytas“ buvo paskelbtas straipsnis pavadinimu „Pasvalio kaimus paralyžiavo mirties baimė: nuošalios Lietuvos vietovės gyventojai atsidūrė AIDS grėsmės gniaužtuose“, kuriame buvo atskleista, kad pilietis L. Armonas yra infekuotas žmogaus imunodeficitu virusu. L. Armonas kreipėsi į Vilniaus miesto III apylinkės teismą ir reikalavo 50 tūkstančių litų neturtinės žalos atlyginimo. 2001 m. liepos 19 d. teismas priėmė sprendimą, kuriame buvo konstatuota, kad nebuvo viešojo intereso atskleisti tokią asmeninio pobūdžio informaciją. Teismas, vadovaudamasis galiojančiu CK ir VII, priteisė iš atsakovo AB „Lietuvos rytas“ 10 tūkstančių litų. L. Armonas kreipėsi apeliacine tvarka į Vilniaus apygardos teismą dėl priteistos neturtinės žalos dydžio. Skundas buvo atmestas. Kasacinį skundą 2002 m. balandžio 24 d. atmetė ir LAT ir konstatavo, kad neturtinė žala, viršijanti 10 tūkstančių litų pagal galiojančius Lietuvos Respublikos įstatymus⁶⁵, gali būti priteista tik tuo atveju, jei teisė į privatų gyvenimą pažeidžianti informacija yra paskelbta tyčia. Skunde EŽTT teismui pareiškėjo L. Armono atstovai savo argumentus grindė tuo, kad Lietuvos Respublika neįgyvendino savo įsipareigojimo saugoti ir gerbti šeimos privatų gyvenimą. Tuomet galiojusio VII 54 straipsnio 1 dalyje neturtinės žalos dydžio ribojimas 10 tūkstančių litų, jei informacija nebuvo paskelbta tyčia, neatitiko Konvencijos 8 straipsnio⁶⁶. Lietuvos Vyriausybės kontraargumentuose buvo konstatuojama, kad EŽTT bylos nagrinėjimo metu jau buvo pakeisti ordinariniai įstatymai, nenumatant neturtinės žalos atlyginimo dydžio, bet Lietuvos bendrųjų teismų jurisprudencijoje jis labai retai viršija 10 tūkstančių litų sumą.

EŽTT šioje byloje interpretuodamas Konvencijos 8 straipsnį konstatavo, kad Konvencijos 8 straipsnis turi būti taikomas taip, kad šeimos ir privataus gyvenimo apsauga būtų užtikrinta praktiškai ir efektyviai, o ne teoriškai ir suteikiant iliuzorinę apsaugos išraišką⁶⁷. Teismas pabrėžė, kad asmens seksualinis gyvenimas, jo šeimos gyvenimas, ypač infekuoto ŽIV asmens sveikatos duomenys, yra esminis visų Europos Tarybos narių valstybių piliečių privatumo saugojimo principas. Ir nors teismas pripažįsta, kad šalies ekonominės situacijos nulemtas žalos atlyginimo standartas patenka į šalies *margin of appreciation* turinį, bet tam tikros neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymas nėra nesuderinamas su Konvencijos 8 straipsniu, tačiau numatytos finansinės ribos neturi būti tokios, kurios šeimos ir privataus gyvenimo apsaugos teisę paverstu tuščia, sumenkinat jos turinį⁶⁸. Kita vertus, Teismas konstatavo, kad nustatant spaudos nusižengimus galima neproporcingai apriboti žurnalistikos laisvę saugančio Konvencijos 10 straipsnio įgyvendinimą. Bet atsižvelgiant į didelį piktnaudžiavimą spaudos laisve

64 EŽTT 2008 m. lapkričio 25 d. byla *Armonas prieš Lietuvą* Nr. 36919/02.

65 Pagal tuo metu galiojančio Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 54 str.

66 *Supra* note 64, 31 paragrafas.

67 *Ibid.*, paragraf. 38.

68 *Ibid.*, paragraf. 46.

šioje byloje tokios finansinės neturtinės žalos nustatymo dydis, koks numatytas Lietuvos Respublikos ordinarinėje teisėje, aiškiai pažeistų Konvencijos 8 straipsnį. Teismas pažymėjo, kad bylos nagrinėjimo metu Lietuvos Respublika jau buvo pati pripažinusi, kad toks neturtinės žalos atlyginimo apribojimas yra neproporcingas ir nacionalinėje teisėje panaikintas. EŽTT pripažino Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą ir priteisė 6,5 tūkstančių eurų kompensaciją už netinkamą neturtinės žalos atlyginimą.

6. Žodžio laisvė interneto erdvėje

Ar galima žodžio laisvę ir jos ribas nustatančias teisės normas tokia pačia apimtimi *mutatis mutandis* taikyti tiek spausdintinėms visuomenės informavimo priemonėms, tiek radijui, televizijai ir internetinei žiniasklaidai? Atsakymas į šį klausimą yra sudėtingesnis, nei gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Lietuvos teismams pradėjus nagrinėti ginčus dėl asmens garbės ir orumo, privataus gyvenimo, neapykantos kurstymo, šmeižimo, įžeidimo bylas, kuriose ginčijama informacija buvo paskelbta internetinės žiniasklaidos priemonėse, buvo susidurta su nemažai specifinių teisinių problemų.

Viena iš didžiausių permainų per du nepriklausomos Lietuvos valstybės gyvavimo dešimtmečius visuomenės informavimo srityje yra susijusi su internetinės žiniasklaidos plėtra. Iki internetinėje eroje tradicinės žiniasklaidos priemonės naudojosi savo išskirtine padėtimi visuomenės informavimo srityje. Tradicinės, profesionalių redaktorių redaguojamos žiniasklaidos priemonės, jų įvairaus lygio vadovai kontroliuoja skelbiamos informacijos turinį, ją redaguoja. Tradicinė žiniasklaida dažnai pagrįstai būdavo kaltinama tuo, kad siekdama didesnio pelno uzurpuodavo kitų konstitucinių valdžių galias dar prieš teismui paskelbiant savo verdiktą kaltinant asmenis nusikaltimo padarymu ar kitomis formomis pažeidžiant *soft law* teisės šaltiniu laikomą Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksą⁶⁹, kurio paisyimas tampa svarbiu argumentaciniu testu nustatant, koks buvo platinamos informacijos tikslas. Ar skleidžiant informaciją buvo siekiama atlikti savo funkciją demokratinėje visuomenėje – pradėti, palaikyti svarbias diskusijas visai visuomenei svarbiais klausimais, ar tiesiog skleidžiant tikrovės neatitinkančią informaciją, pažeidžiančią asmens garbę ir orumą, ar be asmens sutikimo ir nesant viešojo intereso atskleidžiant asmens privataus gyvenimo turinį.

Tradicinės žiniasklaidos priemonės išstumiant internetinei žiniasklaidai susiduriam su tomis pačiomis teisinėmis asmens garbės ir orumo, privataus gyvenimo pažeidimo, šmeižimo, įžeidimo, neapykantos kurstymo problemomis. Bet yra ir visiškai naujų žmogaus teisių, bendrovių dalykinės reputacijos pažeidimų aspektų, kurie beveik nėra reguliuojami ordinarinės teisės priemonėmis ir teismams paliekama diskrecija formuoti teismų praktiką sprendžiant dėl internetinės žiniasklaidos platinamos informacijos konfliktus. Šiuolaikinės internetinės žiniasklaidos priemonės ir socialiniai tinklai platina informaciją, kurią kiekvienas visuomenės narys gali beveik be jokių techninių, redakcinių apribojimų paskelbti tiek internetinės žiniasklaidos kanaluose, įvairių publi-

69 Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. Lietuvos Respublikos Seimo informaciniai pranešimai. 2005, Nr. 47-435.

kacijų komentaruose, tiek savo ar kitų asmenų socialinių tinklų profiliuose (*facebook*, *twitter*, *google+* ir kituose).

Ar asmeninis socialinio tinklo profilis (*facebook*, *twitter*, *google+* ir kt.), asmeninis ar kolektyvinis tinklaraštis gali būti laikomi visuomenės informavimo priemone ir šios informacijos autoriai savo internetinius portalus gali laikyti jų privačiais dienoraščiais, kuriems negali būti *mutatis mutandis* taikomi asmens garbės, privataus gyvenimo apsaugos teisinės normos, numatytos CK ar VIĮ įstatyme? LVAT 2009 m. balandžio 20 d. sprendime į šį klausimą atsako, kad tokie informacijos šaltiniai gali būti laikomi *sui generis* visuomenės informavimo priemonėmis.

LVAT šioje byloje konstatavo, kad, sistemiškai aiškinant Visuomenės informavimo įstatymą, viešosios informacijos rengėjais (skleidėjais) gali būti pripažinti internetinių tinklaraščių autoriai, o jų internetiniai tinklaraščiai – visuomenės informavimo priemonėmis. Tokiais atvejais sprendžiant, ar asmuo atitinka žurnalisto požymius, pakanka nustatyti, ar fizinis asmuo profesionaliai renka, rengia ir teikia medžiagą, kurią pats panaudoja, veikdamas kaip viešosios informacijos rengėjas. Internetinių tinklaraščių autoriai gali būti prilyginami žurnalistams akreditacijos tikslais, jei įrodo akreditaciją suteikiančiai institucijai, jog jų vykdomos funkcijos iš esmės tokios pačios kaip prie tos institucijos akredituojamų žurnalistų, taip pat jei jie laikosi žurnalistams numatytų pareigų, atitinka kitus akredituojančių institucijų numatytus reikalavimus (profesionalumo, tikslo nuolat ir sistemingai rengti ir skelbti viešąją informaciją apie akredituojančios institucijos veiklą, institucijos vidaus tvarkos ir kt.). Kadangi nagrinėjamu atveju atsakovas nepriėmė jokio formalaus sprendimo, todėl jis įpareigotinas išnagrinėti pareiškėjo prašymą dėl akreditacijos ir priimti dėl jo sprendimą.

VIĮ 22 straipsnio 2 dalis numato, jog viešosios informacijos rengėjais ir (ar) skleidėjais gali būti tik Lietuvos Respublikoje įstatymų nustatyta tvarka įregistruoti juridiniai asmenys ir užsienio juridinių asmenų ar kitų organizacijų filialai, išskyrus informacinės visuomenės informavimo priemonių valdytojus. Minėto straipsnio 7 dalyje numatyta, jog tuo atveju, kol viešosios informacijos rengėjas ir dalyvis yra tas pats fizinis asmuo, jis atsako už savo viešosios informavimo priemonės turinį. Be to, VIĮ 2 straipsnio 17 dalyje numatyta, jog informacinės visuomenės informavimo priemonės valdytojas – tai asmuo, faktiškai valdantis informacinės visuomenės informavimo priemonę, kurioje rengiama ir (ar) skleidžiama viešoji informacija, arba rengiantis ir (ar) skleidžiantis tokios priemonės turinį. Taigi VIĮ nenustato, kad viešosios informacijos rengėjas visais atvejais turi būti tik juridinis asmuo. Viešosios informacijos rengėjai – informacinės visuomenės informavimo priemonių valdytojai, gali būti ir fiziniai asmenys. Atsižvelgus į tai, kas paminėta, taip pat įvertinus konkrečių fizinių asmenų – interneto tinklaraščių autorių, veiklos pobūdį ir jų vykdomas viešosios informacijos teikimo visuomenei funkcijas, darytina išvada, kad jie gali būti pripažįstami *sui generis* informacinės visuomenės informavimo priemonių valdytojais, taigi ir viešosios informacijos rengėjais ir (ar) skleidėjais, o jų interneto tinklaraščiai – informacinės visuomenės informavimo priemonėmis pagal VIĮ.

Įvertinęs interneto tinklaraščių autorių veiklos specifiką, teismas taip pat konstatavo, jog šie asmenys tam tikrais atvejais ir atsižvelgus į jų vykdomų visuomenės informavimo funkcijų pobūdį gali būti prilyginti žurnalistams. VIĮ reikia aiškinti plačiai,

apimant ne tik tradicines, bet ir šiuolaikines, nors tiesiogiai ir nereglamentuotas elektroninių visuomenės informavimo priemonių formas, dėmesį kreipiant ne į formaliuosius tokių informavimo priemonių organizavimo požymius, o į jų realiai vykdomas funkcijas. Priešingas įstatymo aiškinimas prieštarautų tiek Konvencijos 10 straipsnyje įtvirtintam saviraiškos laisvės principui, tiek Konstitucijos 25 straipsniui, kuris aiškiai numato, jog žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją, o tokia jo laisvė negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai, tiek ir esminiams visuomenės informavimo, pliuralizmo ir visuomenės informavimo priemonių sąžiningos konkurencijos principams, numatytiems VII.

Teismas pasisakė ir dėl to, kad nors VII tiesiogiai nereguliuoja, tačiau ir nedraudžia tokių atvejų, kai žurnalistas ir viešosios informacijos rengėjas yra tas pats asmuo. VII 2 straipsnio 72 dalies sąvoka „Žurnalistas – fizinis asmuo, kuris profesionaliai renka, rengia ir teikia medžiagą viešosios informacijos rengėjui pagal sutartį su juo <...>“ turi būti aiškinama protingai, atsižvelgiant į bendruosius sutarčių sudarymo principus. Sutartis yra dviejų ar daugiau asmenų susitarimas (CK 6.154 str. 1 d.). Fizinis asmuo pats su savimi sudaryti sutarties negali. Tačiau tai nereiškia, kad turi būti suvaržoma fizinio asmens, kuris tuo pat metu yra ir viešosios informacijos rengėjas, teisė verstis žurnalisto veikla. VII 2 straipsnio 72 dalis turi būti aiškinama taip, kad tais atvejais, kai visuomenės informacijos rengėjas ir asmuo, profesionaliai renkantis, rengiantis ir teikiantis medžiagą viešosios informacijos rengėjui, yra tas pats fizinis asmuo, norint šį asmenį pripažinti žurnalistu sutarties tarp jo ir visuomenės informacijos rengėjo sudarymas nėra būtinas, nes tokios sutarties sudarymas yra ir neįmanomas. Tokiu atveju sprendžiant, ar asmuo atitinka žurnalisto požymius, pakanka nustatyti, ar fizinis asmuo profesionaliai renka, rengia ir teikia medžiagą, kurią pats panaudoja veikdamas kaip viešosios informacijos rengėjas.

EŽTT Estijos Respublikos Vyriausybei komunikuota byla *Delfi AS v. Estija* dėl atsakomybės už skaitytojų komentaruose paskelbtą informaciją. Estijos Aukščiausiasis Teismas (toliau – EAT) priėmė sprendimą, kad *Delfi* yra atsakingas už šios informacijos paskelbimą ir turi atlyginti atsiradusią turtinę ir neturtinę žalą, nepriklausomai nuo to, ar ši informacija ieškovo prašymu buvo pašalinta iš *delfi.ee* portalo komentarų sekcijos. *Delfi.ee* per dieną paskelbiama apie 10 tūkstančių komentarų. Ši žiniasklaidos priemonė turi skaitytojų komentarų skelbimo taisykles, kuriose yra nurodoma, kokio turinio komentarų skaitytojai neturi teisės skelbti. Egzistuoja ir automatinė komentarų šalinimo sistema, kai komentaruose aptinkami vulgarūs žodžiai. **Be to, galime redakciją informuoti apie netinkamo turinio komentarus ir šie yra greitai pašalinami.** *Delfi.ee* informuoja komentarų rašytojus, kad jie atsako už savo komentarų turinį. 2009 m. birželio 9 d. EAT pripažino, kad *delfi.ee* yra atsakingas už paskleistus vulgarčius, įžeidžiančius komentarus, nes jis skatino savo skaitytojus komentuoti straipsnius ir turi būti laikomas ne tik techniniu tokių galimybių suteikėju, bet ir šių komentarų turinio tiekėju, todėl negali naudotis tomis privilegijomis, kurios yra numatytos Elektroninių paslaugų direktyvoje. O *delfi.ee* skatinamų komentarų skaičius didino ir portalo lankomumo skaičius, kurie yra susiję su šios visuomenės informavimo priemonės ekonomine sėkme ir uždirbamomis pajamomis. Pats *delfi.ee* taip sukūrė savo portalą, kad skaitytojų komentarai tapo skel-

biamo straipsnio turinio dalimi. EAT konstatavo, kad *delfi.ee* šiuo atveju negali pasinaudoti Elektroninės komercijos direktyva ir teiginys, kad šalia straipsnių esančiuose komentaruose skelbiama informacija nėra skelbiamo straipsnio turinio dalis, neatitinka tikrovės.

Išvados

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, bendrieji ir administraciniai teismai, ikiteisminės žurnalistų ir leidėjų savivaldos institucijos žodžio laisvės ir kitų konstitucinių vertybių kolizijas daugeliu atvejų sprendžia laikydamosi Konvencijos 10 straipsnio ir EŽTT jurisprudencijos. Egzistuojančių jurisprudencinių neatitikimų skaičius nuolat mažėja.

2. Lietuvos teismų jurisprudencijoje sprendžiant asmens garbės ir orumo pažeidimo skleidžiant tikrovės neatitinkančias žinias bylas iki šiol yra taikomas absoliutus nuomonės ir duomenų atskyrimo testas. Nėra visa apimtimi taikomas EŽTT jurisprudencinis testas, įpareigojantis asmenis reikšti savo nuomonę, remiantis pakankamu, objektyviai egzistuojančiu faktiniu, pagrindu. Saviraiškos laisvės ribojimas reiškiant nuomonę galimas, kai asmens garbę ir orumą žeminanti nuomonė reiškiamą be objektyviai egzistuojančio faktinio pagrindo.

3. Vertinat saviraiškos laisvę Lietuvos teismų jurisprudencijoje retai taikomas paskleistos informacijos tikslo testas – ar skleidžiama informacija buvo siekiama informuoti visuomenę apie svarbius demokratinei visuomenei reiškinius, ar informacijos skleidimo prioritetą buvo asmens menkinimas, siekiant pakirsti visuomenės pasitikėjimą juo.

4. Tiek Lietuvos ordinarinėje teisėje, tiek bendrųjų teismų jurisprudencijoje viešųjų asmenų ratas apibrėžiamas siaurai, neatsižvelgiant, kad demokratinėje visuomenėje egzistuoja būtinybė informuoti ne tik apie politikus ar viešojo administravimo funkcijas atliekančius asmenis, bet ir daugelį kitų asmenų (populiariosios kultūros atstovų, aktorius, sportininkų, grožio industrijos atstovų ir kt.), kurie yra elgesio modeliai didelei daliai visuomenės ir daro ypač didelį poveikį nepilnamečių elgesio modelių formavimui.

5. Lietuvoje vyksta Europos Tarybos inicijuota diskusija dėl žodžio laisvės ribojimo dekriminalizavimo. Tokia iniciatyva yra grindžiama tuo, kad dalis Europos Tarybos valstybių (Azerbaidžanas, Turkija) už šmeižimo ir įžeidimo nusikaltimus žurnalistams skiria realias laisvės atėmimo bausmes. Saviraiškos laisvės ribojimą realiomis laisvės atėmimo bausmėmis EŽTT įvardija kaip neproporcingas siekiamam tikslui. Lietuvoje per pastarąjį dešimtmetį nėra paskirta laisvės atėmimo bausmė už naudojimąsi saviraiškos laisve, todėl ši problema nėra aktuali. Nusprendus dekriminalizuoti žodžio laisvę Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse tektų keisti Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies normą, *expressis verbis* numatančią nusikalstamų veiksmų ribojimą: „Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.“

Literatūra

- Bandura, A. *Socialiniai minties ir veiksmo pagrindai: Socialinė kognityvi teorija*. Vilnius: Vilniaus universiteto Specialiosios psichologijos laboratorija, 2009.
- Cirtautienė, G. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008.
- Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucija 1545 (2007) [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-08-09]. <<http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta07/ERES1545.htm>>.
- EŽTT 2008 m. gegužės 22 d. byla *Alithia publishing company LTD & Constantinides v. Kipras* Nr. 17550/03.
- EŽTT 2008 m. lapkričio 25 d. byla *Armonas prieš Lietuvą* Nr. 36919/02.
- EŽTT 2012 m. gruodžio 4 d. byla *KÜCHL v. Austrija* Nr. 51151/06.
- EŽTT 2010 m. balandžio 22 d. byla *Fatullaev v. Azerbaidžanas* Nr. 40984/07.
- EŽTT 2012 m. vasario 7 d. byla *A. S. AG v. Vokietija* Nr. 39954/08; 2012 m. vasario 7 d. byla *V. H. v. Vokietija* (No. 2) (GC), 40660/08 ir 60641/08.
- EŽTT 1996 m. kovo 27 d. byla *Fressoz and Roire v. Prancūzija* Nr. 29183/9; 1999 m. sausio 19 d. byla *Goodwin v. Jungtinė Karalystė* Nr. 17488/90.
- Gailienė, D. Žiniasklaida nuodija. *Naujasis Židinys-Aidai*. 2010, 1–2.
- LAT apžvalga „Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 7 str., 71 str. ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo taikymo teismų praktikoje, nagrinėjant garbės ir orumo gynimo civilines bylas“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2009-12-06]. <http://www.lat.lt/4_tpbiuletiniai/senos/nutartis.aspx?id=26783>.
- LAT byla Nr. 2K-7-102/2013.
- LAT byla Nr. 3K-3-169/2006.
- LAT byla Nr. 3K-3-441/2010.
- LAT byla Nr. 3K-3-667/2006.
- LR KT 1995 m. balandžio 20 d. nutarimas „Dėl Lietuvos radijo ir televizijos statuto 7 bei 9.3 straipsnių, taip pat dėl Radijo ir televizijos programų transliavimo valstybinių įrenginių nuomos privačioms redakcijoms konkursų organizavimo techninės komisijos nuostatų 3 bei 12 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 34-847.
- LR KT 1996 m. gruodžio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybės paslapčių ir jų apsaugos įstatymo 5 ir 10 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, taip pat dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. kovo 6 d. nutarimų Nr. 309 ir Nr. 310 atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso normoms“. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 126-2962.
- LR KT 1997 m. vasario 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos alkoholio kontrolės įstatymo 1 ir 30 straipsnių, Lietuvos Respublikos tabako kontrolės įstatymo 1, 3 ir 11 straipsnių, taip pat Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. vasario 2 d. nutarimo Nr. 179 „Dėl alkoholio reklamos kontrolės“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 1997, Nr. 15-314.
- LR KT 2000 m. birželio 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 49-1424.
- LR KT 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl viešojo asmens privataus gyvenimo apsaugos ir žurnalisto teisės neatskleisti informacijos šaltinio“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 104-4675.

- LR KT 2002 m. spalio 23 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 8 straipsnio ir 14 straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 104-4675.
- LR KT 2005 m. liepos 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl kultūros įstaigų reorganizavimo ir likvidavimo tvarkos“ (1995 m. birželio 13 d. redakcija) ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1997 m. lapkričio 28 d. nutarimo Nr. 1320 „Dėl Lietuvos nepriklausomybės signatarų namų ir Lietuvos menininkų rūmų“ 1, 2.3 ir 2.4 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 87-3274.
- LR KT 2005 m. rugsėjo 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimu Nr. 290 „Dėl viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos patvirtinimo“ patvirtintos viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos 12, 14 ir 16 punktų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 53 straipsnio 1 daliai (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija)“. *Valstybės žinios*. 2005, Nr. 113-4131.
- LR KT 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. *Valstybės žinios*. 2006, Nr. 141-5430. Konstatuojamoji dalis, IV dalis, 1.3. punktas.
- LR KT išvada „Dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos“. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 9-199.
- LR Vyriausybės 2003 m. kovo 5 d. nutarimas Nr. 290 „Dėl Viešo naudojimo kompiuterių tinkluose neskelbtinos informacijos kontrolės ir ribojamos viešosios informacijos platinimo tvarkos“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 24-1002.
- LVAT byla Nr. I-2703-437/2013.
- LVAT byla *A. Zuokas v. VTEK sprendimas dėl viešųjų ir privačių interesų* Nr. A-525-998-13/2013.
- Meškauskaitė, L. *Žiniasklaidos teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2008.
- Žilys, J. *Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos*. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2001.
- Žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. *Lietuvos Respublikos Seimo informaciniai pranešimai*. 2005, Nr. 47-435.

FREEDOM OF SPEECH AND ITS LIMITS DURING TWO DECADES OF INDEPENDENCE

Algimantas Šindeikis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. Freedom of speech has been essential in building democracy in Lithuania after regaining its independence. Exercise of the constitutional freedom of expression (Article 25 of the Constitution of the Republic of Lithuania) within the societies following constitutional

values is the major factor shaping the political will of citizens. Wide-ranging, all round public discussion about all public interest issues is possible only when it is subject to due freedom of information. In indirect democracy, strong disseminator of information acting between citizens and the Parliament able to create the field for discussion and mutual impact is a necessity. Significance, quality, all-roundedness of discussion on all public interest issues is the major factor determining correct choices of citizens and politicians. Restriction of freedom of expression and information or prohibition of free search, receipt and dissemination thereof shall be considered as subjugation of a human being as a free and autonomous creature.

Freedom of speech is a highly important feature in building democracy. The media in Lithuania during two decades of democracy building has actively made the use of freedom of self-expression. The courts have solved a lot of case-laws, where freedom of speech, honour, dignity and private life were at stake. The Parliament, the Constitutional Court, the European Court of Human Rights in Strasburg, the Government, the Inspector of Journalist Ethics and the Commission on Journalists and Publishers Ethics, the courts of Lithuania – all institutions took part in the process of defining freedom of speech and its limits in Lithuania during two decades of its independence.

The purpose of this publication is to identify if the case-law of Lithuania's courts in balancing the contradictions between the freedom of self-expression and personal dignity, honour and private life is in line with the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, jurisprudence of the Human Rights Court in Strasbourg.

Defining if the case-law of Lithuania's courts are in line with the jurisprudence of the Human Rights Court in Strasbourg, the research is concentrated on legal tests applied in the case-law of freedom of speech – distinguishing between public and private figures, estimating disseminated information as facts or value-judgments, freedom of speech decriminalization problems, compensation in respect of pecuniary damage.

Keywords: *Media Law, freedom of expression, freedom of speech, private life, honour and dignity, public persons, opinion, data, defamation, offence, hate provocation, pluralism, constitutional jurisprudence of freedom of expression.*

Algimantas Šindeikis, socialinių mokslų (teisė) daktaras, Mykolo Romerio universiteto Konstitucinės ir administracinės teisės instituto lektorius, advokatas, savaitraščio „Veidas“ leidėjas. Mokslinių tyrimų kryptys: konstitucinė teisė, žiniasklaidos teisė.

Algimantas Sindeikis, doctor of social sciences (law), Mykolas Romeris University Faculty of Law Institute of Constitutional and Administrative Law, lecturer, attorney at law, publisher of weekly magazine „Veidas“. Research interests: constitutional law, media law.